

**Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Факультет філологічний
Кафедра теорії і практики іноземних мов та методики
викладання**

**ДИПЛОМНА РОБОТА
освітньо-кваліфікаційного рівню
“Магістр”**

на тему

**«Особливості організації евристичної бесіди на
уроках іноземної мови в сучасних закладах
середньої освіти»**

Виконала: здобувач вищої освіти 2 курсу
магістратури,
спеціальності А4 Середня освіта
галузі знань А Освіта
Професійної кваліфікації
Вчитель англійської мови та зарубіжної
літератури
Карина ШЕВЧИК

Керівник: доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри теорії і практики іноземних
мов та методики викладання
Наталія МИХАЛЬЧУК

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов Міжнародного
економіко-гуманітарного університету імені
академіка Степана Дем'янчука **Діана КОЧМАР**

Рівне – 2025

АНОТАЦІЇ

Шевчик К. (2025). Особливості організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти. Дипломна робота освітньо-кваліфікаційного рівню «Магістр». Рівненський державний гуманітарний університет. *Рукопис.*

В роботі вперше запропоновано авторську концепцію організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти. Так, ми виділяємо різновиди евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти за ступенем їхньої значимості:

1. За функціями: освітні евристичні бесіди; виховні евристичні бесіди; навчально-виховні евристичні бесіди; розважальні евристичні бесіди; комунікативні евристичні бесіди; розвивальні евристичні бесіди.

2. За психічним впливом: релаксаційні евристичні бесіди; стимулюючі евристичні бесіди.

3. За дидактичною метою мовлення: спрямовані на оволодіння монологічним мовленням; спрямовані на оволодіння діалогічним мовленням.

4. За ступенем введення до процесу уроку: евристичні бесіди, які використовуються на початковому етапі уроку; їхньою метою є введення дитини до іншомовної атмосфери; евристичні бесіди, спрямовані на введення нового для молодших школярів матеріалу; евристичні бесіди, спрямовані на закріплення нового матеріалу; евристичні бесіди, які вимагають вільного використання молодшими школярами вже знайомого матеріалу; евристичні бесіди для повторення навчального матеріалу.

5. За відтворенням дійсності: освітні евристичні бесіди; ділові евристичні бесіди; рольові евристичні бесіди; евристичні бесіди, організовані в формі уявлень; мистецькі евристичні бесіди; евристичні бесіди-фантазії.

6. Пізнавальні евристичні бесіди: евристичні бесіди-знайомства; евристичні бесіди-дотики; евристичні бесіди-спроби; глибинні особистісно значущі евристичні бесіди.

7. За ініціативою: евристичні бесіди, вигадані учнями для відтворення дорослої життєдіяльності; евристичні бесіди, вигадані дорослими для дітей; евристичні бесіди, вигадані дорослими для самих себе для кращого розуміння світу дітей, їхнього оточення.

Ключові слова: евристична бесіда, освітні евристичні бесіди, виховні евристичні бесіди, навчально-виховні евристичні бесіди, розважальні евристичні бесіди, комунікативні евристичні бесіди, розвивальні евристичні бесіди.

Shevchyk K. (2025). Peculiarities of organizing heuristic conversation at foreign language lessons in modern secondary educational institutions. Diploma research of the educational qualification level «Master Degree». Rivne State University of the Humanities. *The manuscript.*

The research firstly proposes the author's conception of organizing heuristic conversation at foreign language lessons in modern secondary educational institutions. Thus, we distinguish types of heuristic conversation at foreign language lessons in modern secondary educational institutions according to the degree of their significance:

1. By functions: educational heuristic conversations; educational heuristic conversations; educational-educational heuristic conversations; entertaining heuristic conversations; communicative heuristic conversations; developmental heuristic conversations.

2. By mental impact: relaxation heuristic conversations; stimulating heuristic conversations.

3. By didactic purpose of speech: aimed at mastering monologue speech; aimed at mastering dialogical speech.

4. By the degree of introduction to the lesson process: heuristic conversations, which are used at the initial stage of the lesson; their purpose is to introduce the child to a foreign language atmosphere; heuristic conversations aimed at introducing new material for younger schoolchildren; heuristic conversations aimed at consolidating new material; heuristic conversations that require the free use of already familiar

material by younger schoolchildren; heuristic conversations for repeating educational material.

5. By reproducing reality: educational heuristic conversations; business heuristic conversations; role-playing heuristic conversations; heuristic conversations organized in the form of representations; artistic heuristic conversations; heuristic conversations-fantasies.

6. Cognitive heuristic conversations: heuristic conversations-acquaintances; heuristic conversations-touches; heuristic conversations-attempts; deep personally significant heuristic conversations.

7. On the initiative: heuristic conversations invented by students to reproduce adult life activities; heuristic conversations invented by adults for children; heuristic conversations invented by adults for themselves for a better understanding of the world of children, their environment.

Key words: heuristic conversation, educational heuristic conversations, educational heuristic conversations, educational and educational heuristic conversations, entertaining heuristic conversations, communicative heuristic conversations, developmental heuristic conversations.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I. ПОТЕНЦІАЛ ЕВРИСТИЧНОЇ БЕСІДИ ЯК ВИДУ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ШКОЛЯРАМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	17
1.1. Поняття евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти, її зміст та структура	17
1.2. Класифікація евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти	25
1.3. Вимоги до організації та проведення евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти	34
<i>Висновки до першого розділу</i>	42
РОЗДІЛ II. ВИВЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ КУЛЬТУРНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ЕВРИСТИЧНОЇ БЕСІДИ, ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	53
2.1. Вплив відмінностей культур на процес вивчення англійської мови в сучасних закладах середньої освіти	53
2.2. Імітаційно-моделююча евристична бесіда як найефективніший спосіб відтворення культури та реального спілкування	59
2.3. Врахування вікових психолого-педагогічних особливостей учнів молодших класів для формування соціокультурної компетентності в евристичній бесіді на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти	73
<i>Висновки до другого розділу</i>	79
РОЗДІЛ III. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДИКИ ВИКОРИСТАННЯ ЕВРИСТИЧНИХ ПРИЙОМІВ З МЕТОЮ ОПАНУВАННЯ КУЛЬТОРОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ	86
3.1. Організація та проведення експерименту на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти	86
3.2. Аналіз отриманих результатів особливостей організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти	90
<i>Висновки до третього розділу</i>	94
ВИСНОВКИ	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	113

ВСТУП

Актуальність проблеми дослідження. На сучасному етапі розвитку нашого суспільства значущість вивчення іноземної мови зростає суттєвою мірою, також загострюється потреба в оволодінні іноземною мовою як засобом спілкування. У цілі навчання іноземних мов входить розуміння мови не тільки як продукту розвитку суспільства, а й як засобу формування іншомовного мислення особистості та ментальності людини. Підхід до викладання іноземної мови як відображення соціокультурної реальності робить необхідним ознайомлення з культурним різноманіттям країни досліджуваної мови.

Тому підготовка учнів до культурного, професійного та особистісного спілкування з представниками країн з іншими соціальними традиціями, мовною культурою передбачає також формування здатності розуміти ментальність носіїв мови, що вивчається, національну своєрідність країни досліджуваної мови, ураховувати ці особливості в практиці навчання іноземної мови і у процесі формування особистості учня як суб'єкта міжкультурної комунікації.

Проте, на початковому етапі навчання вчитель може зіштовхнутися з проблемою добору методів ознайомлення учнів з культурою іншомовної країни. І в цьому випадку йому на допомогу придуть евристичні форми роботи, зокрема, організація евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти. Як правило, збагачений евристичними моментами освітньо-виховний процес активізує пізнавальні можливості вихованців: евристична бесіда захоплює, викликає бажання взяти в ній участь і одночасно знімає психологічну напругу, що більшою чи меншою мірою супроводжує будь-яке освітнє навантаження.

На значення евристичної діяльності в навчанні іноземній мові вказують відомі методисти (Hamed & Pishghadam, 2021; Mateos, Guevara Erra, Wennberg & Perez Velazquez, 2018). Важливо усвідомлювати, вирішенню яких дидактичних задач повинна сприяти дана евристична бесіда на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти, на розвиток яких саме психічних процесів вона спрямована. Евристична бесіда – це лише оболонка, форма, змістом якої має

бути навчання, виховання, а також розвиток різних видів мовленнєвої діяльності (Hogan, Adlof & Alonzo, 2014). Вчені (Mykhalchuk, Levchuk, Ivashkevych Er., Yasnohurska & Cherniakova, 2021) відзначають наступні характеристики організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти як засобу навчання школярів: мотивованість, відсутність примусу; евристична діяльність, що індивідуалізувалася; особистісно центрована евристична діяльність; евристичне навчання і виховання в колективі і через колектив; розвиток психічних функцій і здібностей; евристичне навчання із захопленням.

Вчені (Pimperton & Nation, 2010), які вивчали евристичну діяльність на уроках, характеризують евристичну бесіду чотирма найважливішими для молодшого школяра функціями: засіб розвитку мотиваційної сфери вивчення іноземної мови; евристична бесіда на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти як засіб пізнання; евристична бесіда як засіб розвитку розумових або мисленнєвих дій; евристична бесіда як засіб розвитку довільної поведінки молодших школярів. Евристична бесіда на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти визначає важливі актуалізаційні чинники у формуванні нових евристичних якостей особистості; саме в евристичній бесіді молодші школярі опановують нормами поведінки людей інших країн, з легкістю сприймають традиції та звичаї народів, досліджують особливості культури спілкування.

Залучення культурологічних компонентів із застосуванням евристичних прийомів при навчанні іноземної мови в початковій школі є великою мірою необхідним для досягнення основної практичної мети – формування здатності учнів до спілкування мовою, що вивчається. Таким чином, навчання спілкуванню іноземною мовою в справжньому сенсі цього слова передбачає оволодіння соціокультурними знаннями та вмінням.

Незважаючи на окремі успіхи, теоретичні основи використання культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти ще залишаються практично не дослідженими

в науковій царині. Тому дану проблему ми обрали темою своєї кваліфікаційної роботи: *«Особливості організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти»*.

Об'єктом дослідження є евристичні прийоми у процесі навчання англomовного спілкування дітей молодшого шкільного віку.

Предметом дослідження є методика організації культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди на уроках іноземної мови у початкових класах в сучасних закладах середньої освіти.

Метою дослідження є обґрунтування та розробка методичної системи використання культурологічно-зорієнтованої гри на уроках англійської мови в початкових класах.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- ❖ охарактеризувати сутність евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти, описати її структуру та види;
- ❖ проаналізувати вимоги до використання евристичних прийомів у навчанні молодших школярів англійської мови;
- ❖ визначити методи реалізації культурологічних особливостей організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти;
- ❖ розкрити поняття імітаційно-моделюючої евристичної бесіди як способу відтворення культури та реального спілкування молодшими школярами;
- ❖ експериментально перевірити ефективність використання запропонованої методики організації культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти;
- ❖ змодельовати приклади евристичної бесіди на уроках іноземної мови для початкової школи в сучасних закладах середньої освіти.

Методологічною основою дослідження стали розроблені в науковій парадигмі положення про сутність методів навчання (Greco, Canal, Bambini & Moro, 2020), новітні евристичні технології навчання (El-Zawawy, 2021),

особливості організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти (Astle & Scerif, 2011), соціально-психологічні особливості впровадження евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти (Cheng, Zhang, Wu, Liu & Li, 2016), особливості оптимізації процесу планування уроку та формування соціокультурної компетентності учнів початкової школи (Bucci, Maskit & Murphy, 2016).

У процесі розв'язання цих завдань було використано такі **методи дослідження**: критичний аналіз літературних джерел з методики, психології, педагогіки, лінгвістики; аналіз програм, підручників, навчальних посібників, словників, у тому числі автентичних; науково фіксоване спостереження за освітнім процесом вивчення англійської мови в початкових класах; узагальнення позитивного досвіду роботи вчителів, власного досвіду навчання дітей англійської мови, а також досвіду педагогів Угорщини та Великої Британії в цьому напрямі; анкетування учнів та вчителів; експериментальне дослідження.

Наукова новизна дослідження зумовлюється тим, що в ньому вперше в контексті здобутків теорій комунікативності, шкільного лінгвокраїнознавства, гуманістичної педагогіки і на основі теоретично обґрунтованої та практично перевіреної методичної системи вирішується проблема використання кінторологічно зорієнтованої евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти у процесі навчання основ молодших школярів усного мовленнєвого спілкування.

В нашому дослідженні **вперше** запропоновано модель організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в початкових класах в сучасних закладах середньої освіти. Нами **вперше доведено**, що запровадження авторської технології формування соціокультурної компетентності за допомогою евристичної бесіди у дітей молодшого шкільного віку забезпечує найбільшою мірою позитивні умови для збалансованої та гармонійної реалізації практичного, загальноосвітнього і виховного аспектів навчання основ усного англійського спілкування на елементарному міжкультурному рівневі. Дана технологія

відповідає вимогам сучасного методичного стандарту і є оптимальною для цілісного особистісного розвитку учня початкової школи.

Запропоновано авторську концепцію організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти. Так, ми виділяємо *різновиди евристичної бесіди* на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти *за ступенем їхньої значимості:*

1. За функціями:

- *освітні евристичні бесіди* – сприяють розвиткові загальних освітніх умінь та навичок, таких як пам'ять, увага, сприйняття інформація різної модальності; розвиткові навичок володіння рідною та іноземною мовами;

- *виховні евристичні бесіди* – моделюють поведінку молодших школярів в ігрових моделях життєвих ситуаціях;

- *навчально-виховні евристичні бесіди* – сприяють оволодінню молодшими школярами іноземною мовою, враховуючи важливі аспекти виховання;

- *розважальні евристичні бесіди* – створюють найбільшою мірою сприятливу атмосферу на заняттях, перетворюючи урок на захоплюючу подорож;

- *комунікативні евристичні бесіди* – об'єднують учнів у єдиний колектив, допомагають встановленню емоційних контактів, сприяють формуванню навичок і умінь спілкування;

- *розвивальні евристичні бесіди* – сприяють гармонійному розвиткові особистих якостей молодших школярів для активізації резервних можливостей психіки особистості молодших школярів.

2. За психічним впливом:

- *релаксаційні евристичні бесіди* – знімають емоційне напруження, викликане навантаженням на нервову систему під час навчання;

- *стимулюючі евристичні бесіди* – стимулюють процеси мислення, запам'ятовування, відтворення дійсності (імітаційні).

3. За дидактичною метою мовлення:

- *спрямовані на оволодіння монологічним мовленням*, тобто зв'язним безперервним висловлюванням однією особою, адресованої одному або кільком співрозмовникам;

- *спрямовані на оволодіння діалогічним мовленням*, тобто сприяють формуванню процесу розмови двох партнерів, який не планують наперед.

4. За ступенем введення до процесу уроку:

- *евристичні бесіди*, які використовуються на початковому етапі уроку; їхньою метою є введення дитини до іншомовної атмосфери;

- *евристичні бесіди*, спрямовані на введення нового для молодших школярів матеріалу;

- *евристичні бесіди*, спрямовані на закріплення нового матеріалу;

- *евристичні бесіди*, які вимагають вільного використання молодшими школярами вже знайомого матеріалу;

- *евристичні бесіди* для повторення навчального матеріалу.

5. За відтворенням дійсності:

- *освітні евристичні бесіди* – основні евристичні бесіди під час освітнього процесу; передають емоційну атмосферу на уроці, покликані спонукати учня до активної пізнавальної діяльності на уроці іноземної мови через актуалізацію у молодших школярів когніцій та метакогніцій;

- *ділові евристичні бесіди* – проєктують майбутню професійну діяльність (лікаря, будівельника тощо);

- *рольові евристичні бесіди* – спрямовані на добровільне вживання в роль і використання реплік, слів, які найкращою мірою характеризують цю роль;

- *евристичні бесіди, організовані в формі уявлень* – покликані перенести учня в уявний світ, де він матиме змогу за допомогою іноземної мови відобразити власне свої почуття;

- *мистецькі евристичні бесіди* – спрямовані на оволодіння специфічною лексикою мистецтва;

- *евристичні бесіди-фантазії* – схожі на евристичні бесіди, організовані в формі уявлень, які допомагають учневі за допомогою іноземної мови завершити ту ситуацію, яка була запропонована вчителем.

6. Пізнавальні евристичні бесіди:

- *евристичні бесіди-знайомства* – відбувається перша зустріч учня з матеріалом, під час якої від молодшого школяра не вимагається його використання;

- *евристичні бесіди-дотики* – відбувається більш глибоке розуміння освітнього матеріалу;

- *евристичні бесіди-спроби* – спроби використати навчальний матеріал, пропустити його ніби «крізь себе»;

- *глибинні особистісно значущі евристичні бесіди* – вимагають володіння і можливості використання основного й додаткового навчального матеріалу.

7. За ініціативою:

- *евристичні бесіди, вигадані учнями* для відтворення дорослої життєдіяльності;

- *евристичні бесіди, вигадані дорослими для дітей*;

- *евристичні бесіди, вигадані дорослими для самих себе* для кращого розуміння світу дітей, їхнього оточення.

Вперше запропоновано визначення **культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди.**

Вперше виокремлено освітні можливості культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди:

1. Культурологічно зорієнтовану евристичну бесіду можна розцінювати як модель спілкування, адже вона імітує евристичну діяльність в істотних характеристиках та в ній, як і в житті, перетинається мовленнєва та немовленнєва поведінка партнерів по спілкуванню.

2. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда має великі можливості мотиваційно-спонукального характеру.

3. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда передбачає посилення особистісної причетності молодших школярів до усього, що діється. Учень входить до навчальної евристичної ситуації, хоча і не через своє власне „Евристичне Я”, але через „Евристичне Я” відповідної ролі і виявляє велику зацікавленість до певного персонажу, якого молодший школяр грає.

4. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда сприяє розширенню асоціативної бази під час опанування та засвоєння мовного матеріалу, адже і освітня ситуація базується на зразок театральних п'єс, що передбачає опис атмосфери, характеру діючих осіб і відносин між ними. Під кожною реплікою мається на увазі певна парадигмальна модель змодельованої культурологічної дійсності.

5. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда великою мірою сприяє формуванню навчального співробітництва та партнерства. Адже й виконання евристичної діяльності передбачає охоплення мікрогрупи учнів, котрі повинні налагоджено взаємодіяти, виконувати жести, німі, але експресивні дії, якщо вони відповідають освітнім ситуаціям, заохочуються всією мікрогрупою молодших школярів. В результаті учням з більш слабкою підготовкою вдається подолати сором, невпевненість і згодом повністю долучитись до культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди.

6. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда має освітнє значення. Учні, хоча й у елементарній формі, знайомляться з технологією організації евристичної бесіди з елементами театралізованого дійства. Вчитель повинен спонукати молодших школярів перейматись простим реквізитом здійснення евристичної діяльності. При цьому вчителем схвалюється будь-яка думка, точка зору, адже в умовах здійснення освітньої діяльності можливості в цьому відношенні є доволі обмеженими, а для винахідливості відкриваються великі простори та парадигмальні передумови.

Вперше запропоновано структуру культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди. Ми виокремлюємо такі компоненти культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди:

- 1) ролі молодших школярів в культурологічно зорієнтованій евристичній бесіді;
- 2) навчально-мовленнєва ситуація культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди;
- 3) рольові дії молодших школярів в культурологічно зорієнтованій евристичній бесіді.

Доповнено класифікацію евристичної бесіди. Останні поділяють на:

1. *Дієві евристичні бесіди* – найважливіший засіб в дошкільному і особливо в шкільному віці (на початковому етапі). Фахівці зазначають, що основні особливості рухомих ігор школярів приймають характер спілкування під час змагання, яке є творчим, колективним тощо. В них виявляється уміння молодших школярів діяти за команду і для команди в безперервно змінних умовах реалізації освітньої діяльності. Велике значення мають рухомі евристичні бесіди в етичному вихованні молодших школярів. Вони розвивають відчуття товариської солідарності, взаємодопомоги, відповідальності за дії один щодо одного.

2. *Сюжетно-рольові евристичні бесіди* (іноді їх називають сюжетними) займають особливе місце в етичному вихованні дитини. Вони приймають переважно колективний характер, бо відображають взаєностосунки людей в суспільстві. Підрозділяють їх на рольові, ігри-драматизації, режисерські. Сюжет можуть мати дитячі свята, карнавали, будівельно-конструкторські евристичні бесіди і евристичні бесіди з елементами виконання діяльності, що театралізуються. Тобто, така евристична бесіда наближується до *театралізованого дійства*. Основними компонентами евристичної бесіди є тема, зміст, уявна ситуація, сюжет і роль.

3. *Он-лайн евристичні бесіди* мають перевагу перед іншими формами бесід: вони наочно демонструють рольові способи розв'язання евристичних задач, наприклад, в динаміці представляють результати сумісних дій і спілкування персонажів, їхні емоційні реакції за умов успіху і невдач, що в реальному житті досить важко собі уявити. Зразком такої евристичної бесіди можуть стати народні казки і твори народного фольклору. Всі комп'ютерні

програми для дітей, які використовуються в он-лайн евристичних бесідах, повинні бути позитивно етично спрямованими, містити елементи новизни, але у жодному випадку не повинні бути агресивними і жорстокими.

4. *Дидактичні евристичні бесіди* розрізняються з урахуванням повчального або навчального змісту, з урахуванням змісту пізнавальної діяльності дітей, ігрових діяч і правилах, організації взаєностосунків дітей, а також із урахуванням неабиякої ролі вчителя. Перераховані ознаки є властивими для будь-якої евристичної бесіди, але в одних бесідах деякі ознаки постають більшою мірою виразно, а в інших бесідах вони є імпліцитними, тобто прихованими.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що в ньому *науково обґрунтована* доцільність організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти при вивченні іншомовної культури, *сформульовані* цілі і принципи здійснення евристичної бесіди на уроках іноземної мови в початковій школі, *запропонована* процедура відбору соціокультурного освітнього матеріалу для початкової школи, *розроблено* технологію роботи з одиницями соціокультурної інформації під час проведення евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти, а також *запропоновані* засоби їхньої систематизації за допомогою задач як структурних одиниць уроку, *запропоновані* моделі типових навчальних завдань із соціокультурним компонентом і доведено їхнє значення для оптимізації процесу планування уроку та формування соціокультурної компетентності учнів початкової школи.

Доповнено підвиди дидактичних евристичних бесід, згрупованих по виду діяльності учнів:

- евристичні бесіди, організовані під час подорожі;
- евристичні бесіди-доручення;
- евристичні бесіди-припущення;
- евристичні бесіди-загадки;
- евристичні бесіди-діалоги;

- евристичні бесіди-ігри.

Практична цінність даної роботи полягає: у можливості застосування її теоретичних здобутків у курсі методичної підготовки майбутніх вчителів англійської мови, а також педагогічних коледжів з додатковою кваліфікацією “вчитель англійської мови початкових класів”, у конкретних рекомендаціях і технологіях організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти з актуалізацією культурологічного аспекту спілкування англійською мовою, а також у програмі курсів фахової перепідготовки вчителів із правом викладання англійської мови в початкових класах.

В роботі запропоновано **прикладні вправи** для різних рівнів навчально-мовленнєвої ситуації в культурологічно зорієнтованій евристичній бесіді.

Апробація та впровадження результатів дослідження у практику загальноосвітньої середньої школи здійснювалися шляхом обговорення на педагогічних радах **закладу середньої освіти № 15 м. Рівного**, засіданнях кафедри теорії і практики іноземних мов та методики викладання, виступів на звітних конференціях РДГУ протягом 2024–2025 н.р., VI Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених «Актуальні проблеми сучасної іноземної філології» (20 травня 2025 року).

За результатами дослідження опубліковано одну наукову працю:

Шевчик К. (2025). Особливості організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти. *Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених «Актуальні проблеми сучасної іноземної філології» (20 травня 2025 року)*. Рівне: 2025. С. 218–222.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, а також додатків. Загальний обсяг роботи – 82 сторінки.

РОЗДІЛ І.

ПОТЕНЦІАЛ ЕВРИСТИЧНОЇ БЕСІДИ ЯК ВИДУ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ШКОЛЯРАМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

1.1. Поняття евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти, її зміст та структура

Бесіда як форма діалогічного мовлення супроводжує людину протягом усього життя, протягом усього існування людства. Адже, кожен день, усе наше життя ми розпочинаємо з бесіди або беремо в них участь. Навіть стаючи дорослими, опиняючись у певних життєвих ситуаціях, ми приймаємо ту чи іншу роль та в цій ролі беремо участь в бесідах. А для дитини бесіда – це, поряд із грою, основний вид діяльності, це засіб взаємодії з навколишнім світом, засіб його пізнання. Тому, звичайно, потенціал евристичної бесіди має бути використаний і у освітньому процесі. Адже за вмілого проведення евристична бесіда може стати незамінним помічником педагога (Wong, 2021).

Головні переваги даного методу – це ненав'язливість, інтерактивність, різноманітність, легкість використання, відмінне запам'ятовування вивченого матеріалу, відсутність зубріння і підтримка постійного інтересу щодо подальшого проходження навчальних бесід. Дитину не потрібно буде змушувати вчитися, вона сама цього буде прагнути, беручи участь в евристичній бесіді на уроках.

Евристична бесіда на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти є ефективним засобом навчання, що охоплює різні види мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання, письмо). Вона допомагає в оволодінні іноземною мовою, а крім того, учні відчувають емоційне задоволення як від самого процесу евристичної бесіди, так і від досягнутих результатів (Тао, 2018).

Проведення уроків іноземної мови з використанням евристичної бесіди активізує мислення школярів, когніції та метакогніції, всі пізнавальні процеси, і сприяє високій результативності занять та фасилітує любов до англійської мови.

Евристична бесіда на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти – це певна ситуація, яка багаторазово повторюється і кожен раз у новому варіанті її презентації. У ході евристичної бесіди виникають запитання, які потім переходять у форму змагання. Бажання перемогти мобілізує думку учасників евристичної бесіди. Мовленнєве спілкування, яке охоплює не лише власне мовлення, а й жести, міміку тощо, у процесі проведення евристичної бесіди має чітко вмотивований характер. Для мови евристичної бесіди, попри деяку її запрограмованість, характерною є також спонтанність, оскільки перемога залежить від точної та швидкої реакції, правильних і дотепних відповідей. Тому евристична бесіда є невід’ємним елементом кожного уроку англійської мови в початкових класах і не протиставляється «головній», базовій його частині.

Мотивація евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти забезпечується її добровільністю, можливостями вибору і елементами змагання, задоволення потреб, самоствердження, самореалізації (Shiva Ram, Bhardwaj & Phani Krishna, 2017).

До структури евристичної бесіди як діяльності особистості входять такі етапи:

- визначення мети евристичної бесіди;
- планування проведення евристичної бесіди;
- реалізації мети евристичної бесіди;
- аналіз результатів евристичної бесіди.

До структури евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти як процесу пізнавальної діяльності входять:

- ролі, які виконують учні;
- евристичні дії як засіб цих ролей;
- евристичне використання предметів, тобто заміна реальних речей ігровими, умовними;

- реальні відносини та взаємостосунки між учасниками евристичної бесіди;
- сюжет (зміст) – сфера дійсності, умовно відтворена у евристичній бесіді (Rezaei & Mousanezhad Jeddi, 2020).

Евристична бесіда на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти – розумна, планомірна, підпорядкована відомим правилам система поведінки школяра в евристичній пізнавальній діяльності. Евристичні ситуації сприяють створенню особливого простору освітньої діяльності, у якому учень готується до розв’язання життєво-важливих проблем і реальних ускладнень.

Евристична бесіда на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти, як відомо, суттєвою мірою підвищує якість навчання. Граючи, учні невимушено використовують свій запас знань, умінь та навичок, бо вони бачать можливість використання ситуації, наданої в евристичній бесіді, в реальному житті, чого не може дати суто механічне тренування. Часто евристична бесіда вміщує в своїй структурі елемент раптовості, з яким інколи учні стикаються в процесі реального спілкування. Під час евристичної бесіди учні повинні уважно слухати один одного, тому що вони здебільшого не знають заздалегідь, що скажуть їхні партнери. Вони повинні швидко думати й адекватно реагувати на репліки своїх друзів. У евристичній бесіді набагато легше створити таку ситуацію, коли жоден із її учасників не зможе «відмовчатися», а сором’язливим, невпевненим у собі учням легше висловити свою думку під маскою дійової особи (Mykhalchuk, Bihunova, Fridrikh & Vietrova, 2021).

Брати участь в евристичній бесіді на уроці – справа досить-таки серйозна. Нею не можна надто захоплюватися та використовувати лише як засіб розрядки, розважання або відпочинку. Евристична бесіда на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти може й повинна використовуватися як засіб формування навичок, розвитку певних мовленнєвих умінь, навчання вміння спілкування, розвитку відповідних здібностей та психічних функцій, пізнання, запам’ятовування. Цінність евристичної бесіди полягає ще й у тому, що учень із слабкими знаннями може стати першим під час евристичної бесіди, тому що

винахідливість та кмітливість іноді є важливішими від безпосередніх знань. А відчуття зацікавленості і посиленості допомагають школярам подолати той бар'єр, який виникає при вивченні іноземної мови.

В процесі організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти важливою є її виховна сторона. Евристична бесіда вимагає від дітей уяви, вміння швидко знаходити доцільне на їхню думку рішення.

Більшість евристичних бесід відрізняють такі характеристики:

- довільність виконання евристичних дій;
- творчий, суттєвою мірою імпровізований активний характер евристичної діяльності;
- емоційна піднесеність евристичної діяльності, суперництво, конкуренція;
- наявність прямих чи непрямих правил, що відображають зміст евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти, експлікують логічну й тимчасову послідовність розвитку евристичної діяльності;
- спонтанністю;
- цілеспрямованістю мовленнєвого впливу.

Багато видатних педагогів справедливо звертали увагу на ефективність використання евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти в процесі освітньої діяльності. В даний час проблема організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти широко висвітлюється у вітчизняній і іноземній методичній літературі.

Наприклад, вчені (Mykhalchuk & Ivashkevych Et., 2021) зазначають, що під час евристичної діяльності для дитини виникає неабияке протиріччя між бурхливим розвитком у нього потреби у дії з різними предметами, з одного боку, та розвитком вміння виконувати цю чи іншу евристичну дію – з іншого. Зокрема, дитина сама хоче управляти автомобілем, гребти човном, однак не може зробити цього. Ця проблема може бути розв'язана лише в одному-єдиному типі діяльності – у евристичній бесіді.

Вчені (Jacqueline Lubin & Edward A. Polloway, 2016) підкреслюють, що евристична бесіда є природною формою евристичної діяльності дитини, властивою формою евристичної діяльності, приготуванням до майбутнього життя. Вона відповідає віковим особливостям дітей, їхнім інтересам і включає у себе такі елементи, які фасилітують розвиток у дітей евристичних навичок і умінь.

Дослідники (Foucalt, 1972) зазначають, що евристична бесіда є характерною і своєрідною формою активності дитини, завдяки якому вона навчається і набуває особистісно значущого досвіду. Шуман зазначив те, що евристична бесіда спонукає у свідомості дитині найвищі емоційні переживання і найбільш чинно їх активізує. Евристична бесіда – це процес розвитку, спрямований своєрідним чинно на формування спостережливості, уяви, формування нових понять і навиків.

Евристична бесіда на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти як функція культури поруч із навчанням є однією із основних видів пізнавальної діяльності. Вчені (Ehri, Nunes, Willows, Schuster, Yaghoub-Zadeh & Shanahan, 2001) визначають евристичну бесіду як вид евристичної діяльності у складних умовах ситуацій, вкладених у відтворення і опанування суспільного досвіду, у якому складається й вдосконалюється самоврядування поведінки молодшого школяра.

В нашій роботі ми поки що навели лише окремі думки вчених з цієї проблеми, а саме особливостей організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти. Усі точки зору вчених є доволі різноманітними і суперечливими. Проте, оскільки більшість дослідників сходяться в думці, що у житті людей евристична бесіда виконує такі найважливіші функції, класифікацію яких дали вчені (Falé, Costa & Luegi, 2016):

- функція соціалізації;
- функція міжнаціональної комунікації;
- функція самореалізації дитини в евристичній бесіді як у парадигмі людської практики;

- комунікативна функція евристичної бесіди досить чітко ілюструє те, що евристична бесіда є комунікативною діяльністю, що дозволяє дитині увійти до реального контексту найскладніших людських комунікацій;

- діагностична функція;
- психотерапевтична функція;
- функція корекції;
- розважальна функція.

Евристична бесіда за своєю природою є дуже близькою до реальних життєвих ситуацій, і нерідко школяр є невіддільним від них. Евристична бесіда дозволяє моделювати соціокультурний контекст, програвати різні варіанти поведінки, коригувати їх й потім знову програвати. Те, що у житті важко або зовсім неможливо виправити, у евристичній бесіді може експлікуватися тільки знову і знову, виробляючи евристичні стратегії, необхідні для уникнення цього конфлікту.

Евристична бесіда зорієнтована на групову активність молодших школярів, що повною мірою відповідає запитам сучасної методики. Вона також легко трансформується на різноманітні форми індивідуальної активності, дає можливість кожному учневі спробувати себе тією чи іншого у певній ролі й виявити свої індивідуальні здібності.

Завдяки знаковій природі евристична бесіда на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти надає практично необмежену можливість створення вигаданих ситуацій, проблем, казусів, конфліктів – всього того, що потребує вербальної і невербальної активності, і це є необхідним для розвитку навичок міжкультурної комунікації.

Комунікативна природа евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти також надає найбільшою мірою позитивні можливості для розвитку комунікативних навичок молодших школярів. Необхідність коментувати свої погляди і дії інших, взаємодіяти в групі, заперечувати, погоджуватися, висловлювати свою думку є базою для розвитку

мовленнєвих умінь і стратегій спілкування молодших школярів, що є необхідним для ініціації й підтримки міжкультурного діалогу.

Застосування евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти сприяє комунікативно-діяльнісному характеру навчання, психологічній спрямованості уроків для розвитку мовно-мисленнєвої діяльності учнів засобами досліджуваної іноземної мови, оптимізації інтелектуальної активності, які у процесі комплексності іншомовного навчання сприяють його інтенсифікації та розвитку групових форм роботи. Вочевидь, формування мовних навичок і умінь має відбуватися в умовах, максимально наближених до тих, які можуть зустрітися за умов організації природної комунікації під час проведення евристичної бесіди, а процес навчання має будуватися на вирішенні системи комунікативних завдань у вигляді вивчення молодшими школярами мовного матеріалу. Засобом педагогічного управління освітньою діяльністю є комунікативні завдання, які вчитель відбирає і пропонує молодшим школярам для розв'язання в евристичній діяльності.

Перевага евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти порівняно з іншими засобами навчання знаходять у тому, що вона може забезпечити як індивідуальну, так й парну, групову і колективну форму роботи на занятті, що дозволяє кожному учневі найефективніше використовувати освітній час для евристичної пізнавальної діяльності.

Евристична бесіда на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти актуалізує вміння молодших школярів орієнтуватися у реальних життєвих ситуаціях, програючи їх у своєму вигаданому світі. Особливості організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти ампліфікують психологічну стійкість молодших школярів. Евристична бесіда на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти суттєвою мірою знижує рівень тривожності молодших школярів. Таким чином, учень, завдяки евристичній бесіді виробляє активне ставлення до життя і цілеспрямованість у реалізації поставленої мети.

Виходячи з цього, можна сказати, що технологія організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти покликана для того, щоб навчити учнів усвідомлювати мотиви свого навчання, свою поведінку в житті, тобто формувати цілі й програми власної самостійної роботи і передбачити її найближчі результати.

Попри різне бачення походження аналізу евристичної бесіди, філософи, психологи, мистецтвознавці є одностайними в думці, що евристична бесіда на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти є соціальною потребою і виконує певні суспільні функції, передусім забезпечує передавання суспільного досвіду від одного покоління до іншого. Евристичні бесіди дітей різних народів і часів є подібними за тематикою, оскільки відображають спільні для всіх людей явища життя та життєдіяльності.

Психологи стверджують, що евристична бесіда на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти може стати одночасно й засобом самооновлення, самовдосконалення молодшого школяра, до того ж – й стимулятором доброго, позитивного настрою учнів. З іншого боку, є об'єктивно величезні можливості евристичної бесіди як психолого-педагогічного засобу, що збільшує рівень інтелектуальної напруженості, активізує розумові процеси, підвищує інтерес молодших школярів до знань, тренує їхню пам'ять, актуалізує вміння учнів міркувати логічно тощо. Захопившись евристичною бесідою, діти нерідко навіть не помічають, що навчаються. Таким чином, навчальна евристична бесіда – це один із найбільш ефективних прийомів реалізації комунікативного принципу в навчанні іноземної мови.

Евристична бесіда є найприроднішою і найпривабливішою діяльністю для молодших школярів. Вчені (Engle, 2002: 22) зазначають: “Зробити серйозне заняття для дитини цікавим – ось завдання початкового навчання. Кожна здорова дитина потребує діяльності, і до того ж серйозної діяльності... З перших же уроків привчайте дитину полюбити свої обов'язки й знаходити приємність в їхньому виконанні”.

Саме в евристичній бесіді розпочинається невимушене спілкування дитини з колективом класу, відбувається взаєморозуміння між учителем і учнем. У процесі евристичної бесіди у дітей виробляється звичка зосереджуватися, працювати вдумливо, самостійно, розвивається увага, пам'ять, жадоба до знань. Задовольняючи свою природну невсипущу потребу в участі у евристичній діяльності, в процесі евристичної бесіди дитина “добудовує” в уяві все, що є недоступним для неї в навколишній дійсності, і у захопленні молодший школяр не помічає, що вчиться – пізнає нове, запам'ятовує, орієнтується в різних ситуаціях, поглиблює раніше набутий досвід, порівнює запас уявлень, понять, розвиває фантазію тощо.

Евристична бесіда на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти є настільки багатofункціональною, оригінальною, унікальною, її межі є настільки великими і прозорими, що дати евристичній бесіді якесь певне чітке, лаконічне визначення, напевно, є просто неможливим. Проте, ми будемо розглядати гру як ситуативно-варіативну вправу, в якій створюється неабияка можливість для багаторазового повторення мовленнєвого зразка в умовах, максимально наближених до реального спілкування з властивими йому ознаками – емоційністю, цілеспрямованістю, експресивністю мовленнєвого впливу тощо.

1.2. Класифікація евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти

Евристична бесіда на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти за своєю природою повністю відповідає вимогам освітньої діяльності й повинна використовуватися на уроці як успішний і вигідний метод евристичного навчання. Існують різні підходи до класифікації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти на заняттях іноземної мови. Всі існуючі класифікації є доволі умовними, в кожній із них можна без особливих зусиль знайти цілий ряд протиріч і слабких місць. Це зумовлено тим, що будь-яка евристична бесіда заснована на використанні комплексу знань,

навичок і умінь, які важко відокремити один від одного, особливо в ситуації нехай і псевдо, але комунікації. Розглянемо та проаналізуємо деякі з існуючих класифікацій.

Перш за все, евристичні бесіди для навчання англійської мови поділяються на **мовні та комунікативні за їхніми типами**. До мовних належать:

1. Лексично актуалізовані евристичні бесіди – спрямовані на відпрацювання лексичних одиниць, враховуючи їхні основні особливості.

2. Граматично актуалізовані евристичні бесіди – спрямовані на оволодіння граматику англійської мови.

3. Фонетично актуалізовані евристичні бесіди – спрямовані на оволодіння специфікою мови та інтонацією англійської мови.

4. Орфографічно актуалізовані евристичні бесіди – спрямовані на опанування правопису вивченої лексики.

5. Творчо актуалізовані евристичні бесіди – сприяють подальшому розвитку мовленнєвих навиків та вмінь, дають можливості виявити самостійність у розв'язанні мовно-мисленнєвих задач, швидко реакцію в спілкуванні, максимальну мобілізацію мовленнєвих вмінь і навиків (Connors, 2009).

Розглянемо **авторську концепцію організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти**. Так, ми виділяємо **різновиди евристичної бесіди** на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти **за ступенем їхньої значимості**:

1. За функціями:

- *освітні евристичні бесіди* – сприяють розвитку загальних освітніх умінь та навичок, таких як пам'ять, увага, сприйняття інформація різної модальності; розвитку навичок володіння рідною та іноземною мовами;

- *виховні евристичні бесіди* – моделюють поведінку молодших школярів в ігрових моделях життєвих ситуаціях;

- *навчально-виховні евристичні бесіди* – сприяють оволодінню молодшими школярами іноземною мовою, враховуючи важливі аспекти виховання;

- *розважальні евристичні бесіди* – створюють найбільшою мірою сприятливу атмосферу на заняттях, перетворюючи урок на захоплюючу подорож;

- *комунікативні евристичні бесіди* – об'єднують учнів у єдиний колектив, допомагають встановленню емоційних контактів, сприяють формуванню навичок і умінь спілкування;

- *розвивальні евристичні бесіди* – сприяють гармонійному розвитку особистих якостей молодших школярів для активізації резервних можливостей психіки особистості молодших школярів.

2. За психічним впливом:

- *релаксаційні евристичні бесіди* – знімають емоційне напруження, викликане навантаженням на нервову систему під час навчання;

- *стимулюючі евристичні бесіди* – стимулюють процеси мислення, запам'ятовування, відтворення дійсності (імітаційні).

3. За дидактичною метою мовлення:

- *спрямовані на оволодіння монологічним мовленням*, тобто зв'язним безперервним висловлюванням однією особою, адресованої одному або кільком співрозмовникам;

- *спрямовані на оволодіння діалогічним мовленням*, тобто сприяють формуванню процесу розмови двох партнерів, який не планують наперед.

4. За ступенем введення до процесу уроку:

- *евристичні бесіди*, які використовуються на початковому етапі уроку; їхньою метою є введення дитини до іншомовної атмосфери;

- *евристичні бесіди*, спрямовані на введення нового для молодших школярів матеріалу;

- *евристичні бесіди*, спрямовані на закріплення нового матеріалу;

- *евристичні бесіди*, які вимагають вільного використання молодшими школярами вже знайомого матеріалу;

- *евристичні бесіди* для повторення навчального матеріалу.

5. За відтворенням дійсності:

- *освітні евристичні бесіди* – основні евристичні бесіди під час освітнього процесу; передають емоційну атмосферу на уроці, покликані спонукати учня до активної пізнавальної діяльності на уроці іноземної мови через актуалізацію у молодших школярів когніцій та метакогніцій;
- *ділові евристичні бесіди* – проєктують майбутню професійну діяльність (лікаря, будівельника тощо);
- *рольові евристичні бесіди* – спрямовані на добровільне вживання в роль і використання реплік, слів, які найкращою мірою характеризують цю роль;
- *евристичні бесіди, організовані в формі уявлень* – покликані перенести учня в уявний світ, де він матиме змогу за допомогою іноземної мови відобразити власне свої почуття;
- *мистецькі евристичні бесіди* – спрямовані на оволодіння специфічною лексикою мистецтва;
- *евристичні бесіди-фантазії* – схожі на евристичні бесіди, організовані в формі уявлень, які допомагають учневі за допомогою іноземної мови завершити ту ситуацію, яка була запропонована вчителем.

6. Пізнавальні евристичні бесіди:

- *евристичні бесіди-знайомства* – відбувається перша зустріч учня з матеріалом, під час якої від молодшого школяра не вимагається його використання;
- *евристичні бесіди-дотики* – відбувається більш глибоке розуміння освітнього матеріалу;
- *евристичні бесіди-спроби* – спроби використати навчальний матеріал, пропустити його ніби «крізь себе»;
- *глибинні особистісно значущі евристичні бесіди* – вимагають володіння і можливості використання основного й додаткового навчального матеріалу.

7. За ініціативою:

- *евристичні бесіди, вигадані учнями* для відтворення дорослої життєдіяльності;
- *евристичні бесіди, вигадані дорослими для дітей*;

- *евристичні бесіди, вигадані дорослими для самих себе* для кращого розуміння світу дітей, їхнього оточення.

За нашою класифікацією евристичні бесіди поділяють на:

1. **Дієві евристичні бесіди** – найважливіший засіб в дошкільному і особливо в шкільному віці (на початковому етапі). Фахівці зазначають, що основні особливості рухомих ігор школярів приймають характер спілкування під час змагання, яке є творчим, колективним тощо. В них виявляється вміння молодших школярів діяти за команду і для команди в безперервно змінних умовах реалізації освітньої діяльності. Велике значення мають рухомі евристичні бесіди в етичному вихованні молодших школярів. Вони розвивають відчуття товариської солідарності, взаємодопомоги, відповідальності за дії один щодо одного.

2. **Сюжетно-рольові евристичні бесіди** (іноді їх називають сюжетними) займають особливе місце в етичному вихованні дитини. Вони приймають переважно колективний характер, бо відображають взаєностосунки людей в суспільстві. Підрозділяють їх на рольові, ігри-драматизації, режисерські. Сюжет можуть мати дитячі свята, карнавали, будівельно-конструкторські евристичні бесіди і евристичні бесіди з елементами виконання діяльності, що театралізуються. Тобто, така евристична бесіда наближується до **театралізованого дійства**. Основними компонентами евристичної бесіди є тема, зміст, уявна ситуація, сюжет і роль.

Не так давно з'явилися, фактично з 2020 р., коли була епідемія COVID-19, і все більшою мірою активно використовуються в навчанні он-лайн евристичні бесіди.

3. **Он-лайн евристичні бесіди** мають перевагу перед іншими формами бесід: вони наочно демонструють рольові способи розв'язання евристичних задач, наприклад, в динаміці представляють результати сумісних дій і спілкування персонажів, їхні емоційні реакції за умов успіху і невдач, що в реальному житті досить важко собі уявити. Зразком такої евристичної бесіди можуть стати народні казки і твори народного фольклору. Всі комп'ютерні програми для дітей, які використовуються в он-лайн евристичних бесідах,

повинні бути позитивно етично спрямованими, містити елементи новизни, але у жодному випадку не повинні бути агресивними і жорстокими.

4. *Дидактичні евристичні бесіди* розрізняються з урахуванням повчального або навчального змісту, з урахуванням змісту пізнавальної діяльності дітей, ігрових діяч і правилах, організації взаємостосунків дітей, а також із урахуванням неабиякої ролі вчителя. Перераховані ознаки є властивими для будь-якої евристичної бесіди, але в одних бесідах деякі ознаки постають більшою мірою виразно, а в інших бесідах вони є імпліцитними, тобто прихованими.

У різних авторів (Dale & Duran, 2011) вказано більше 50 підвидів дидактичних евристичних бесід, але чіткої класифікації таких дидактичних евристичних бесід за видами є відсутньою.

Ми вважаємо, що умовно можна виділити декілька *підвидів дидактичних евристичних бесід*, згрупованих по виду діяльності учнів:

- евристичні бесіди, організовані під час подорожі;
- евристичні бесіди-доручення;
- евристичні бесіди-припущення;
- евристичні бесіди-загадки;
- евристичні бесіди-діалоги;
- евристичні бесіди-ігри.

Евристичні бесіди, організовані під час подорожі, мають схожість з казкою, її розвитком, чудесами. Евристичні бесіди, організовані під час подорожі, відображують реальні факти або події, але зазвичай розкриваються через незвичайне, просте імпліковане через загадкове, важке – через переборне, необхідне – через цікаве. Все це відбувається в евристичній бесіді, в ігрових діяч, стає досить-таки близьким для дитини, приносить йому радість. Мета евристичної бесіди, організованої під час подорожі – посилити враження на співрозмовника, додати пізнавальному змістові евристичної бесіди дещо казкової незвичності, звернути увагу дітей на те, що знаходиться поряд, але не помічається ними. Евристичні бесіди, організовані під час

подорожі, загострюють увагу співрозмовників, актуалізує спостережливість молодших школярів, фасилітує їх до осмислення ігрових задач, полегшує подолання молодшими школярами суттєвих труднощів і сприяє досягненню дітьми успіху. Саме це викликає неабиякий інтерес і активну участь молодших школярів в розвитку сюжетної евристичної бесіди, збагачення ігрових дій, прагнення оволодіти правилами організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти і отримати її результат: вирішити певну задачу, дещо дізнатися, чомусь навчитися.

Евристичні бесіди, організовані під час подорожі, іноді неправильно ототожнюються з евристичними бесідами, організованими під час екскурсій. Істотна відмінність перших і других полягає в тому, що екскурсія – форма прямого навчання і різновид освітніх занять. Метою екскурсії частіше за все є ознайомлення з чимось, з певним змістом, який вимагає безпосереднього спостереження, порівняння з уже відомими змістовими фреймами. Іноді евристичні бесіди, організовані під час подорожі, ототожнюються з евристичною бесідою, організованою під час прогулянки. Але остання частіше за все має суто оздоровчу мету, а евристичний зміст ніби втрачається, нівелюється. Пізнавальний зміст може бути і на прогулянці, але він є не основним, а супутнім.

Евристичні бесіди-доручення мають ті ж самі структурні елементи, що і евристичні бесіди, організовані під час подорожі, але за своїм змістом вони є більш простими і за тривалістю більшою мірою короткими. В основі евристичної бесіди-доручення покладені дії з предметами, іграшками, словесні доручення. Евристична задача і евристичні дії в евристичних бесідах-дорученнях засновані на пропозиції щось зробити: «Help Mary to find her friends», «Check Tom's home task».

Евристичні бесіди-припущення актуалізуються за допомогою запитань або тверджень: «What would be...?» або «What would I do...», «Who will be my friend?» та ін. Іноді початком такої евристичної бесіди-припущення може бути певний малюнок. Дидактичний зміст евристичної бесіди-припущення полягає в тому, що перед дітьми ставиться певна задача і створюється окрема евристична

ситуація, що вимагає осмислення виконання молодшим школярем подальшої дії. Евристичні бесіди-припущення закладені в самій назві «What would be...?» або «What would I do...». В цьому плані евристичні бесіди-припущення визначаються задачею і вимагають від дітей доцільної передбачуваної дії відповідно до поставлених вчителем умов або створених на уроці евристичних за змістом обставин.

Евристичні бесіди-загадки. Такі бесіди використовуються для перевірки знань молодших школярів, їхньої винахідливості. Загадування і відгадування, розглядаються нами як вид **повчальної евристичні бесіди-загадки**. Основною ознакою загадки є ніби так званий хитромудрий опис, який повинен розшифрувати (відгадати і довести). Опис цей лаконічно і нерідко досить-таки чітко оформлюється у вигляді лаконічного запитання або закінчується ним. Головною особливістю евристичної бесіди-загадки є логічна задача. Способи побудови логічних задач є різними за змістом і формою, але всі вони активізують розумову діяльність дитини молодшого шкільного віку. Необхідність порівнювати, пригадувати, думати, здогадуватися приносить неабияку радість для розумової праці молодшого школяра. Слід також наголосити, що розгадування загадок розвиває здібність молодших школярів до аналізу, узагальнення, формує уміння молодших школярів міркувати, робити висновки.

Евристичні бесіди-діалоги. В основі такої евристичної бесіди знаходиться спілкування педагога з дітьми, дітей з педагогом і дітей один з одним. Це спілкування має особливий характер діалогічного навчання і діалогічної діяльності дітей. В евристичних бесідах-діалогах вчитель часто розпочинає евристичність ніби не від себе, а від імені близького для дітей персонажа, і тим самим не тільки зберігає ігрове спілкування за своєю суттю, але й посилює радість молодших школярів, бажання повторити евристичні бесіди-діалоги ще раз й ще раз.

Наступними є **евристичні бесіди-ігри**. Вони приховують в своєму змістові неабияку небезпеку посилення прийомів прямого навчання та здійснення освітньої діяльності. Значення евристичної бесіди-ігри вкладено в змісті сюжету-

теми гри, у піднесеному стані інтересу до тих або інших аспектів певного об'єкту вивчення, відображеного в грі. Пізнавальний зміст евристичної бесіди-гри не знаходиться ніби «на поверхні» розв'язання задачі: його потрібно знайти, здобути, зробити певне відкриття і в результаті цього щось взяти. Цінність евристичної бесіди-гри полягає в тому, що вона пред'являє певні вимоги до активізації емоційно-розумових процесів молодших школярів, їхніх когніцій та метакогніцій: єдність сенсу слова, дії, думки, уяви і уявлень дітей. Евристична бесіда-гра виховує у молодших школярів уміння слухати і чути запитання вчителя, запитання і відповіді дітей, уміння зосереджувати увагу на змістові розмови, доповнювати сказане та висловлювати власну думку. Основним засобом евристичної бесіди-гри є слово, словесний образ, вступна розповідь про певний предмет.

Наявність дидактичної задачі або декількох задач підкреслює повчальний характер евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти, актуалізує спрямованість повчального змісту на процесах пізнавальної діяльності дітей молодшого шкільного віку. При цьому дидактична задача визначається вчителем і відображує його повчальну пізнавальну діяльність. Структурним елементом евристичної бесіди є певна ігрова задача, здійснювана молодшими школярами в ігровій діяльності. Дві основних задачі, які актуалізуються в евристичній бесіді, а саме дидактична і ігрова, відображують взаємозв'язок та ампліфікацію змістових фреймів навчання і гри. На відміну від прямої побудови дидактичної задачі на заняттях в евристичній бесіді пізнавальна діяльність здійснюється через ігрову задачу, визначає ігрові дії, стає задачею самої дитини, викликає бажання і потребу розв'язати її, а також активізує ігрові евристичні дії (Arrington, Kulesz, Francis, Fletcher & Barnes, 2014).

Перерахованими типами евристичні бесіди не вичерпуються. Зрозумілим є те, що зазвичай на різних уроках використовується увесь спектр можливих евристичних методик. Проте, на практиці найбільш часто використовуються

вказані евристичні бесіди, або в «чистому вигляді», або в поєднанні з іншими видами пізнавальної діяльності.

1.3. Вимоги до організації та проведення евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти

Теоретичний аналіз наукової літератури та евристична діяльність на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти є дуже важливою. Наймолодші учні досить сильно люблять рухливі евристичні бесіди, зокрема такі, які є організованими в формі театрального дійства, підлітки захоплюються загадками, кросвордами, змаганнями. Проводячи такий урок, обов'язком вчителя є створити атмосферу дружби, довіри на уроці, не тільки ставити свої умови евристичної бесіди, але й приймати ідеї учнів як значущі для самих себе.

Складність організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти у навчанні молодших школярів пов'язана з її певними особливостями (двопланова поведінка, відсутність персональної відповідальності кожного за результати евристичних дій, спрощене уявлення про реальність), що потребує від кожного учня неабияких зусиль для входження у процес евристичної діяльності на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти. Також ми відчуваємо потребу, щоб учні були зорієнтовані на результати евристичної бесіди. Евристична бесіда на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти починається не тоді, коли учні одержують завдання від вчителя, яке слід розв'язати, а тоді, коли молодшим школярам стає досить-таки цікаво брати участь в евристичній бесіді. Саме це означає, що евристична бесіда викликає досить-такі приємні емоції і актуалізує розумову діяльність молодших школярів.

Для того, щоб евристична бесіда на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти відбувалася ефективно і давала бажані результати, необхідно нею керувати, забезпечивши виконання таких вимог:

1. Готовність учнів до участі в евристичній бесіді (кожен учень повинен опанувати правила евристичної бесіди, чітко усвідомити мету її, кінцевий результат, послідовність дій, мати потрібний запас знань для участі в евристичній бесіді).

2. Забезпечення кожного учня необхідним дидактичним матеріалом з метою ефективної організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти.

3. Чітка постановка завдань евристичної бесіди. Пояснення мети та завдань евристичної бесіди є доволі зрозумілим, чітким, обґрунтованим.

4. Складну за структурою і смисловими фреймами евристичну бесіду на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти слід проводити поетапно, поки учні не опанують окремими евристичними діями, а далі можна пропонувати глобально провести евристичну бесіду або різні її варіанти.

5. Дії учнів вчителю слід завжди контролювати, своєчасно виправляти, спрямовувати, оцінювати.

6. Не можна допустити приниження гідності дитини (образливі порівняння, оцінки за поразку в евристичній бесіді, глузування тощо).

7. Доцільно розсадити учнів (звичайно, непомітно для них) такими чином, щоб за кожною партою сидів учень сильніший, а другий – більш слабший за рівнем успішності. У такому разі евристичні бесіди між школярами, сусідами по парті, організовуються більшою мірою ефективно і постійно контролюються сильнішими по навчанню учнями. Розсадити учнів по рядах парт треба таким чином, щоб рівень їхніх знань і розумового розвитку був приблизно однаковим, щоб шанс виграти мав кожен ряд учнів.

8. Евристична бесіда на уроці не повинна проходити стихійно, вона має бути чітко організованою і цілеспрямованою. Учні мають опанувати правилами організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти, крім того зміст гри, її форма повинна бути доступною для учнів (Chen, 2016).

Надзвичайно важливу роль в організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти відіграють правила проведення евристичної бесіди. Якщо вони заздалегідь не є продуманими, чітко не сформульованими, то це ускладнює пояснення ходу проведення евристичної бесіди, осмислення учнями її змісту, правил організації, що нерідко викликає втому і байдужість учнів (Carhart-Harris, Leech, Hellyer, Shanahan, Feilding, Tagliazucchi, Chialvo & Nutt, 2014).

Правила організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти зобов'язують учнів діяти виключно по черзі чи колективно, відповідати на кожен виклик, уважно слухати відповідь товариша, щоб вчасно відреагувати на запитання, виправити учасника евристичної бесіди, не повторювати сказаного, бути дисциплінованими, не заважати іншим, справедливо визнавати свої помилки.

Правила організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти виконують функцію організуючого елементу евристичної бесіди і є засобом керування бесідою. Ці елементи визначають способи дій в процесі проведення евристичної бесіди та їхню послідовність, вимоги до поведінки школяра, регулюють взаєностосунки дітей у процесі проведення евристичної бесіди, навчають їх співвідносити свої дії з діяльністю інших учасників евристичної бесіди, сприяючи вихованню наполегливості, чесності, кмітливості тощо.

Жодне порушення правил організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти не повинно залишатися поза увагою вчителя. Залежно від зовнішніх обставин вчитель має знайти час і досить вимогливо та справедливо вказати учневі на його недоліки в грі, пояснити, до чого призводять подібні вчинки в повсякденному житті. Проте під час гри не треба робити довгих зауважень, повчань, оскільки це суттєвою мірою погіршує настрій учнів, послаблює їхній інтерес, гальмує їхню увагу.

Якщо після евристичної діяльності вміння й навички учнів не покращуються, і це означає, що гра не є ефективною і результати її впровадження

є доволі негативними. У цьому аспекті треба шукати причини негативних наслідків організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти. Цих причин може бути дві: перша – якість самої по собі евристичної бесіди є низькою і не відповідає вимогам її організації; друга – методика проведення евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти має серйозні відхилення від належного рівня організації та проведення евристичної бесіди. Позитивний ефект від використання евристичної діяльності для навчання молодших школярів англійської мови має виявитися одразу ж після проведення евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти. Позитивний ефект від використання евристичної діяльності для навчання молодших школярів англійської мови легко виявляється в моральному задоволенні від евристичної діяльності її учасників (Berninger & Abbott, 2010).

Сформулюємо *види емоційного стимулювання* під час організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти:

1. Евристичне завдання можна пропонувати школярам як деякий відпочинок.
2. Евристичне завдання пропонується школярам таким чином, ніби не планується педагогом заздалегідь (евристична бесіда-імпровізація).
3. Евристичне завдання вводиться під час проведення евристичної бесіди з прив'язкою до конкретної ситуації, кожного конкретного учня,
4. Під час проведення евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти вчитель постійно підбадьорює учнів.
5. У рольових завданнях евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти педагог використовує “персонажні” або персоналізовані ролі.
6. Переможців евристичної бесіди-змагань вітає цілий клас.
7. Переможці евристичної бесіди не забуваються, їх можна залучити як експертів в інших евристичних бесідах або під час виникнення суперечки.

Евристична бесіда не лише створює виключно позитивні емоції, а й сама по собі потребує попереднього емоційного настрою учнів. Його можна створити штучно, наприклад, за допомогою жартів. Якщо учні стомляться, пропозиція вчителя взяти активну участь у евристичній бесіді може викликати у школярів негативну реакцію.

Сформулюємо *види інтелектуального стимулювання* під час організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти:

1. Перехід від традиційних форм роботи в евристичній бесіді повинен бути особистісно зорієнтованим, вмотивованим з точки зору мети організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти або циклу занять. Приводом щодо евристичного етапу евристичної бесіди може стати зовнішня асоціація, і вмотивоване методичне настановлення. Іноді учні самі починають евристичну бесіду. Важливим також є спрямувати евристичну бесіду у потрібну парадигму.

Інтелектуальну діяльність учнів можна суттєвою мірою стимулювати за допомогою запитань типу: «If you were him/her, what would you do?» Ефективною мірою на організацію евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти впливають і такі прийоми, як таємничість тону учасника спілкування, інші способи інтонаційного впливу на співрозмовників з метою досягнення ефективного ефекту.

Під час використання організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти можуть виникати й певні *труднощі*:

1. Учні не розпочинають евристичну бесіду або вступають у неї досить-таки формально. Це буває на початковому етапі роботи з комунікативно спрямованими евристичними бесідами (евристичні бесіди-діалоги) й тоді, коли цей етап освітньої роботи не підготовлений вчителем заздалегідь. Активний етап організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти педагогу слід готувати досить-таки ретельно: програти найважчу роль самому, обрати ініціативних і підготовлених виконавців,

забезпечити «суперечки» у вигляді записів на дошці, діалогів-зразків, ілюстрацій і реквізитів, пояснити учасникам гри їхню тактику, стратегію виконання дій тощо.

2. Евристична бесіда може суттєвою мірою затягуватися, бо учасники не можуть знайти одного вірного вирішення. У цьому випадку вчитель вводить додаткові вимоги, обставини, рішення, щоб допомогти учням і вчителю досягти бажаної мети, фасилітувати школярів до отримання адекватної відповіді.

3. Евристична бесіда може суттєвою мірою затягуватися, бо її учасники можуть часто відволікатися, виконувати зайві сторонні дії, починати виконувати інші додаткові завдання, які є не важливими в даному разі для організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти. В цьому випадку вчитель повторно формулює завдання.

4. Евристична бесіда може суттєвою мірою затягуватися, бо учні не можуть налагодити суб'єкт-суб'єктної взаємодії, і тому вчитель додатково уточнює соціальні та ділові ролі для учнів.

5. Евристична бесіда може закінчуватися доволі швидко, бо її учасники йдуть до мети найбільшою мірою найкоротшим шляхом. У цьому разі учитель створює додаткові умови, які примушують учнів більшою мірою активно використовувати набуті знання, вміння і навички для їхньої участі в евристичній бесіді.

6. Евристична бесіда може переходити у повноцінну конфліктну ситуацію. В цьому випадку вчитель знімає конфлікт, ліквідує предмет суперечки, вводить у евристичну бесіду нових учасників, які до цього моменту були не активними.

7. Учні повноцінно не включаються до процесу евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти, а лише стимулюють евристичну діяльність. Вчитель ще раз формулює мету дій учасників евристичної бесіди або змінює їх, іноді зупиняє евристичну бесіду, знову ж таки формулює і мотивує ціннісні настановлення і підкріплює спільну позитивну емоційність учасників евристичної бесіди.

8. Функція педагога як керівника освітнього процесу завдяки адекватній організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти трансформується. Якщо педагог постійно коригує дії учасників евристичної бесіди, виходячи із своєї концепції того, що має відбуватися, або як це впливатиме на спонтанність поведінки учнів, то у цьому випадку школярі будуть привчатися до пошуків знаходження самостійних індивідуальних рішень. Якщо педагог зовсім не керуватиме евристичною бесідою, то тоді виникає загроза, що дане завдання не буде виконане або буде виконане небажаним способом. У цьому випадку вчитель ризикує втратити повноцінний контроль над цілим класом (Cui, Wang & Zhong, 2021).

Вчитель повинен бути добре обізнаний з методикою проведення евристичної бесіди на уроках іноземної мови, організацією цього виду інноваційної діяльності. У даному випадку не можна розраховувати на стихійний інтерес школярів до евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти. На нашу думку, перше і домінувальне завдання, що стоїть перед вчителем – фасилітувати учнів до активної участі в евристичній бесіді. Друге завдання, що стоїть перед вчителем – спрямувати евристичну бесіду у потрібну парадигму, наблизити її до конкретної мети освітньої діяльності вивчення школярами іноземної мови.

Під час розробки та підборі тем і стимульного матеріалу для організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти вчителю слід враховувати, що темп і ефективність опанування змісту освітньої діяльності є пропорційною інтересам учнів і евристичному типі діяльності, яку школярі виконують у даному разі. В даному випадку знання школярів іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти починаються з чуттєвого сприйняття, за допомогою актуалізованих уявлень, які трансформуються у пізнавальній діяльності школярів, а потім через узагальнення одиничного сенсу опанованого матеріалу у школярів формується розуміння загального смислу евристичної діяльності. Також вчителям необхідно прагнути максимально активізувати асоціативну пам'ять і творчий розвиток

особистості школярів. Організація і проведення евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти потребує неабиякої майстерності зі сторони педагога. Педагогу в будь-якому разі потрібно виробити чітку стратегію керівництва груповим спілкуванням під час проведення евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти.

У ході евристичної бесіди на уроках іноземної мови мовленнєво-розумова діяльність учнів стає більшою мірою евристичною і творчою, суттєвою мірою підвищується її мотивація. Обговорення евристичних проблем і задач має відбуватися виключно у доброзичливій формі. Активність учнів є головним, домінуючим критерієм ефективного проведення евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти. У евристичних бесідах учні спостерігають, порівнюють, класифікують предмети за певними ознаками, виконують аналіз і синтез, роблять узагальнення. Багато евристичних бесід потребують вміння зі сторони школярів викладати свої думки у зв'язній і зрозумілій формі, використовуючи відповідну термінологію.

Місце евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти на уроці і час, що відводиться для евристичної бесіди залежать від багатьох чинників: підготовки учнів до активної участі в евристичній бесіді, опанування освітнього матеріалу, що вивчається, цілей і умов уроку тощо. Наприклад, якщо евристична бесіда використовується в якості тренувальної вправи за умов первинного закріплення освітнього матеріалу, то на неї можна відвести 20-25 хвилин уроку. Надалі та сама евристична бесіда може проводитися на основі повторення вже вивченого матеріалу. Також вчителю слід пам'ятати, що одна і та ж сама евристична бесіда може бути використана на різних етапах уроку.

Для зняття напруги в евристичній бесіді краще всього використовувати релаксаційні вправи в середині або наприкінці уроку. Важливо, щоб робота з евристичною бесідою на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти приносила позитивні емоції і користь, і крім того була дієвим стимулом у

ситуаціях, коли інтерес або мотивація молодших школярів до вивчення іноземної мови починає суттєвою мірою слабшати. Слід також пам'ятати, що при всій привабливості і ефективності організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти необхідно дотримуватися відчуття міри, інакше як результат вся ця ситуація натомить учнів і школярі втратять свіжість бажання виконувати емоційні дії.

Відповідно до вищезгаданого, евристичну бесіду на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти можна розглядати як прийом та засіб компетентнісно зорієнтованого підходу. Адже умови і проведення евристичної бесіди на уроках іноземної мови надають неабиякі можливості для здійснення індивідуалізації, підбору партнерів по взаємодії, мовленнєвих учасників освітнього процесу і учнівських мікрогруп з урахуванням спільності інтересів школярів, варіативних мовленнєвих завдань, підбору мовленнєвих партнерів з урахуванням їхнього стилю володіння іноземною мовою, розмежування режимів виконання та обсягу вправ для учнів з різним типом володіння мовленнєвою діяльністю, багаторазового повторення мовленнєвого зразка в умовах, максимально наближених до реального процесу спілкування та комунікації з властивими йому ознаками – емоційністю, цілеспрямованістю, мовленнєвого впливу, що забезпечує здатність і готовність учнів до ефективної і продуктивної діяльності в різних соціально й особистісно значущих ситуаціях та евристичних умовах виконання евристичної діяльності.

Висновки до першого розділу

В розділі показано, що евристична бесіда на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти є ефективним засобом навчання, що охоплює різні види мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання, письмо). Вона допомагає в оволодінні іноземною мовою, а крім того, учні відчувають емоційне задоволення як від самого процесу евристичної бесіди, так і від досягнутих результатів.

Проведення уроків іноземної мови з використанням евристичної бесіди активізує мислення школярів, когніції та метакогніції, всі пізнавальні процеси, і сприяє високій результативності занять та фасилітує любов до англійської мови.

Евристична бесіда на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти – це певна ситуація, яка багаторазово повторюється і кожен раз у новому варіанті її презентації. У ході евристичної бесіди виникають запитання, які потім переходять у форму змагання. Бажання перемогти мобілізує думку учасників евристичної бесіди. Мовленнєве спілкування, яке охоплює не лише власне мовлення, а й жести, міміку тощо, у процесі проведення евристичної бесіди має чітко вмотивований характер. Для мови евристичної бесіди, попри деяку її запрограмованість, характерною є також спонтанність, оскільки перемога залежить від точної та швидкої реакції, правильних і дотепних відповідей. Тому евристична бесіда є невід’ємним елементом кожного уроку англійської мови в початкових класах і не протиставляється «головній», базовій його частині.

Мотивація евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти забезпечується її добровільністю, можливостями вибору і елементами змагання, задоволення потреб, самоствердження, самореалізації. До структури евристичної бесіди як діяльності особистості входять такі етапи:

- визначення мети евристичної бесіди;
- планування проведення евристичної бесіди;
- реалізації мети евристичної бесіди;
- аналіз результатів евристичної бесіди.

До структури евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти як процесу пізнавальної діяльності входять:

- ролі, які виконують учні;
- евристичні дії як засіб цих ролей;
- евристичне використання предметів, тобто заміна реальних речей ігровими, умовними;
- реальні відносини та взаємовідносини між учасниками евристичної бесіди;
- сюжет (зміст) – сфера дійсності, умовно відтворена у евристичній бесіді.

Евристична бесіда на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти – розумна, планомірна, підпорядкована відомим правилам система поведінки школяра в евристичній пізнавальній діяльності. Евристичні ситуації сприяють створенню особливого простору освітньої діяльності, у якому учень готується до розв’язання життєво-важливих проблем і реальних ускладнень.

Більшість евристичних бесід відрізняють такі характеристики:

- довільність виконання евристичних дій;
- творчий, суттєвою мірою імпровізований активний характер евристичної діяльності;
- емоційна піднесеність евристичної діяльності, суперництво, конкуренція;
- наявність прямих чи непрямих правил, що відображають зміст евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти, експлікують логічну й тимчасову послідовність розвитку евристичної діяльності;
- спонтанність;
- цілеспрямованість мовленнєвого впливу.

В нашій роботі ми поки що навели лише окремі думки вчених з цієї проблеми, а саме особливостей організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти. Усі точки зору вчених є доволі різноманітними і суперечливими. Проте, оскільки більшість дослідників сходяться в думці, що у житті людей евристична бесіда виконує такі найважливіші функції, класифікацію яких дали вчені:

- функція соціалізації;
- функція міжнаціональної комунікації;
- функція самореалізації дитини в евристичній бесіді як у парадигмі людської практики;
- комунікативна функція евристичної бесіди досить чітко ілюструє те, що евристична бесіда є комунікативною діяльністю, що дозволяє дитині увійти до реального контексту найскладніших людських комунікацій;
- діагностична функція;

- психотерапевтична функція;
- функція корекції;
- розважальна функція.

Евристична бесіда за своєю природою є дуже близькою до реальних життєвих ситуацій, і нерідко школяр є невіддільним від них. Евристична бесіда дозволяє моделювати соціокультурний контекст, програвати різні варіанти поведінки, коригувати їх й потім знову програвати. Те, що у житті важко або зовсім неможливо виправити, у евристичній бесіді може експлікуватися тільки знову і знову, виробляючи евристичні стратегії, необхідні для уникнення цього конфлікту.

Перш за все, евристичні бесіди для навчання англійської мови поділяються на **мовні та комунікативні за їхніми типами**. До мовних належать:

1. Лексично актуалізовані евристичні бесіди – спрямовані на відпрацювання лексичних одиниць, враховуючи їхні основні особливості.
2. Граматично актуалізовані евристичні бесіди – спрямовані на оволодіння граматику англійської мови.
3. Фонетично актуалізовані евристичні бесіди – спрямовані на оволодіння специфікою мови та інтонацією англійської мови.
4. Орфографічно актуалізовані евристичні бесіди – спрямовані на опанування правопису вивченої лексики.
5. Творчо актуалізовані евристичні бесіди – сприяють подальшому розвитку мовленнєвих навиків та вмінь, дають можливості виявити самостійність у розв’язанні мовно-мисленнєвих задач, швидко реакцію в спілкуванні, максимальну мобілізацію мовленнєвих вмінь і навиків.

Запропоновано **авторську концепцію організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти**. Так, ми виділяємо **різновиди евристичної бесіди** на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти **за ступенем їхньої значимості**:

1. **За функціями:**

- *освітні евристичні бесіди* – сприяють розвитку загальних освітніх умінь та навичок, таких як пам'ять, увага, сприйняття інформація різної модальності; розвитку навичок володіння рідною та іноземною мовами;
- *виховні евристичні бесіди* – моделюють поведінку молодших школярів в ігрових моделях життєвих ситуаціях;
- *навчально-виховні евристичні бесіди* – сприяють оволодінню молодшими школярами іноземною мовою, враховуючи важливі аспекти виховання;
- *розважальні евристичні бесіди* – створюють найбільшою мірою сприятливу атмосферу на заняттях, перетворюючи урок на захоплюючу подорож;
- *комунікативні евристичні бесіди* – об'єднують учнів у єдиний колектив, допомагають встановленню емоційних контактів, сприяють формуванню навичок і умінь спілкування;
- *розвивальні евристичні бесіди* – сприяють гармонійному розвитку особистих якостей молодших школярів для активізації резервних можливостей психіки особистості молодших школярів.

2. За психічним впливом:

- *релаксаційні евристичні бесіди* – знімають емоційне напруження, викликане навантаженням на нервову систему під час навчання;
- *стимулюючі евристичні бесіди* – стимулюють процеси мислення, запам'ятовування, відтворення дійсності (імітаційні).

3. За дидактичною метою мовлення:

- *спрямовані на оволодіння монологічним мовленням*, тобто зв'язним безперервним висловлюванням однією особою, адресованої одному або кільком співрозмовникам;
- *спрямовані на оволодіння діалогічним мовленням*, тобто сприяють формуванню процесу розмови двох партнерів, який не планують наперед.

4. За ступенем введення до процесу уроку:

- *евристичні бесіди*, які використовуються на початковому етапі уроку; їхньою метою є введення дитини до іншомовної атмосфери;

- *евристичні бесіди*, спрямовані на введення нового для молодших школярів матеріалу;
- *евристичні бесіди*, спрямовані на закріплення нового матеріалу;
- *евристичні бесіди*, які вимагають вільного використання молодшими школярами вже знайомого матеріалу;
- *евристичні бесіди* для повторення навчального матеріалу.

5. За відтворенням дійсності:

- *освітні евристичні бесіди* – основні евристичні бесіди під час освітнього процесу; передають емоційну атмосферу на уроці, покликані спонукати учня до активної пізнавальної діяльності на уроці іноземної мови через актуалізацію у молодших школярів когніцій та метакогніцій;
- *ділові евристичні бесіди* – проєктують майбутню професійну діяльність (лікаря, будівельника тощо);
- *рольові евристичні бесіди* – спрямовані на добровільне вживання в роль і використання реплік, слів, які найкращою мірою характеризують цю роль;
- *евристичні бесіди, організовані в формі уявлень* – покликані перенести учня в уявний світ, де він матиме змогу за допомогою іноземної мови відобразити власне свої почуття;
- *мистецькі евристичні бесіди* – спрямовані на оволодіння специфічною лексикою мистецтва;
- *евристичні бесіди-фантазії* – схожі на евристичні бесіди, організовані в формі уявлень, які допомагають учневі за допомогою іноземної мови завершити ту ситуацію, яка була запропонована вчителем.

6. Пізнавальні евристичні бесіди:

- *евристичні бесіди-знайомства* – відбувається перша зустріч учня з матеріалом, під час якої від молодшого школяра не вимагається його використання;
- *евристичні бесіди-дотики* – відбувається більш глибоке розуміння освітнього матеріалу;

- *евристичні бесіди-спроби* – спроби використати навчальний матеріал, пропустити його ніби «крізь себе»;
- *глибинні особистісно значущі евристичні бесіди* – вимагають володіння і можливості використання основного й додаткового навчального матеріалу.

7. *За ініціативою:*

- *евристичні бесіди, вигадані учнями для відтворення дорослої життєдіяльності;*
- *евристичні бесіди, вигадані дорослими для дітей;*
- *евристичні бесіди, вигадані дорослими для самих себе для кращого розуміння світу дітей, їхнього оточення.*

За нашою класифікацією евристичні бесіди поділяють на:

1. *Дієві евристичні бесіди* – найважливіший засіб в дошкільному і особливо в шкільному віці (на початковому етапі). Фахівці зазначають, що основні особливості рухомих ігор школярів приймають характер спілкування під час змагання, яке є творчим, колективним тощо. В них виявляється вміння молодших школярів діяти за команду і для команди в безперервно змінних умовах реалізації освітньої діяльності. Велике значення мають рухомі евристичні бесіди в етичному вихованні молодших школярів. Вони розвивають відчуття товариської солідарності, взаємодопомоги, відповідальності за дії один щодо одного.

2. *Сюжетно-рольові евристичні бесіди* (іноді їх називають сюжетними) займають особливе місце в етичному вихованні дитини. Вони приймають переважно колективний характер, бо відображають взаємовідносини людей в суспільстві. Підрозділяють їх на рольові, ігри-драматизації, режисерські. Сюжет можуть мати дитячі свята, карнавали, будівельно-конструкторські евристичні бесіди і евристичні бесіди з елементами виконання діяльності, що театралізуються. Тобто, така евристична бесіда наближується до **театралізованого дійства**. Основними компонентами евристичної бесіди є тема, зміст, уявна ситуація, сюжет і роль.

Не так давно з'явилися, фактично з 2020 р., коли була епідемія COVID-19, і все більшою мірою активно використовуються в навчанні он-лайн евристичні бесіди.

3. *Он-лайн евристичні бесіди* мають перевагу перед іншими формами бесід: вони наочно демонструють рольові способи розв'язання евристичних задач, наприклад, в динаміці представляють результати сумісних дій і спілкування персонажів, їхні емоційні реакції за умов успіху і невдач, що в реальному житті досить важко собі уявити. Зразком такої евристичної бесіди можуть стати народні казки і твори народного фольклору. Всі комп'ютерні програми для дітей, які використовуються в он-лайн евристичних бесідах, повинні бути позитивно етично спрямованими, містити елементи новизни, але у жодному випадку не повинні бути агресивними і жорстокими.

4. *Дидактичні евристичні бесіди* розрізняються з урахуванням повчального або навчального змісту, з урахуванням змісту пізнавальної діяльності дітей, ігрових діяч і правилах, організації взаєностосунків дітей, а також із урахуванням неабиякої ролі вчителя. Перераховані ознаки є властивими для будь-якої евристичної бесіди, але в одних бесідах деякі ознаки постають більшою мірою виразно, а в інших бесідах вони є імпліцитними, тобто прихованими.

Ми вважаємо, що умовно можна виділити декілька *підвидів дидактичних евристичних бесід*, згрупованих по виду діяльності учнів:

- евристичні бесіди, організовані під час подорожі;
- евристичні бесіди-доручення;
- евристичні бесіди-припущення;
- евристичні бесіди-загадки;
- евристичні бесіди-діалоги;
- евристичні бесіди-ігри.

Евристичні бесіди, організовані під час подорожі, мають схожість з казкою, її розвитком, чудесами. Евристичні бесіди, організовані під час подорожі, відображують реальні факти або події, але зазвичай розкриваються

через незвичайне, просте імпліковане через загадкове, важке – через переборне, необхідне – через цікаве. Все це відбувається в евристичній бесіді, в ігрових діях, стає досить-таки близьким для дитини, приносить йому радість. Мета евристичної бесіди, організованої під час подорожі – посилити враження на співрозмовника, додати пізнавальному змістові евристичної бесіди дещо казкової незвичності, звернути увагу дітей на те, що знаходиться поряд, але не помічається ними. Евристичні бесіди, організовані під час подорожі, загострюють увагу співрозмовників, актуалізує спостережливість молодших школярів, фасилітує їх до осмислення ігрових задач, полегшує подолання молодшими школярами суттєвих труднощів і сприяє досягненню дітьми успіху. Саме це викликає неабиякий інтерес і активну участь молодших школярів в розвитку сюжетної евристичної бесіди, збагачення ігрових дій, прагнення оволодіти правилами організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти і отримати її результат: вирішити певну задачу, дещо дізнатися, чомусь навчитися.

Евристичні бесіди-доручення мають ті ж самі структурні елементи, що і евристичні бесіди, організовані під час подорожі, але за своїм змістом вони є більш простими і за тривалістю більшою мірою короткими. В основі евристичної бесіди-доручення покладені дії з предметами, іграшками, словесні доручення. Евристична задача і евристичні дії в евристичних бесідах-дорученнях засновані на пропозиції щось зробити: «Help Mary to find her friends», «Check Tom's home task».

Евристичні бесіди-припущення актуалізуються за допомогою запитань або тверджень: «What would be...?» або «What would I do...», «Who will be my friend?» та ін. Іноді початком такої евристичної бесіди-припущення може бути певний малюнок. Дидактичний зміст евристичної бесіди-припущення полягає в тому, що перед дітьми ставиться певна задача і створюється окрема евристична ситуація, що вимагає осмислення виконання молодшим школярем подальшої дії. Евристичні бесіди-припущення закладені в самій назві «What would be...?» або «What would I do...». В цьому плані евристичні бесіди-припущення визначаються

задачею і вимагають від дітей доцільної передбачуваної дії відповідно до поставлених вчителем умов або створених на уроці евристичних за змістом обставин.

Евристичні бесіди-загадки. Такі бесіди використовуються для перевірки знань молодших школярів, їхньої винахідливості. Загадування і відгадування, розглядаються нами як вид **повчальної евристичні бесіди-загадки**. Основною ознакою загадки є ніби так званий хитромудрий опис, який повинен розшифрувати (відгадати і довести).

Евристичні бесіди-діалоги. В основі такої евристичної бесіди знаходиться спілкування педагога з дітьми, дітей з педагогом і дітей один з одним. Це спілкування має особливий характер діалогічного навчання і ідіалогічної діяльності дітей. В евристичних бесідах-діалогах вчитель часто розпочинає евристичність ніби не від себе, а від імені близького для дітей персонажа, і тим самим не тільки зберігає ігрове спілкування за своєю суттю, але й посилює радість молодших школярів, бажання повторити евристичні бесіди-діалоги ще раз й ще раз.

Наступними є **евристичні бесіди-ігри**. Вони приховують в своєму змістові неабияку небезпеку посилення прийомів прямого навчання та здійснення освітньої діяльності. Значення евристичної бесіди-ігри вкладено в змісті сюжету-теми гри, у піднесеному стані інтересу до тих або інших аспектів певного об'єкту вивчення, відображеного в грі. Пізнавальний зміст евристичної бесіди-гри не знаходиться ніби «на поверхні» розв'язання задачі: його потрібно знайти, здобути, зробити певне відкриття і в результаті цього щось взнати.

Сформульовано **види емоційного стимулювання** під час організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти:

1. Евристичне завдання можна пропонувати школярам як деякий відпочинок.
2. Евристичне завдання пропонується школярам таким чином, ніби не планується педагогом заздалегідь (евристична бесіда-імпровізація).

3. Евристичне завдання вводиться під час проведення евристичної бесіди з прив'язкою до конкретної ситуації, кожного конкретного учня,
4. Під час проведення евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти вчитель постійно підбадьорює учнів.
5. У рольових завданнях евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти педагог використовує “персонажні” або персоніфіковані ролі.
6. Переможців евристичної бесіди-змагань вітає цілий клас.
7. Переможці евристичної бесіди не забуваються, їх можна залучити як експертів в інших евристичних бесідах або під час виникнення суперечки.

Евристична бесіда не лише створює виключно позитивні емоції, а й сама по собі потребує попереднього емоційного настрою учнів. Його можна створити штучно, наприклад, за допомогою жартів. Якщо учні стомляться, пропозиція вчителя взяти активну участь у евристичній бесіді може викликати у школярів негативну реакцію.

РОЗДІЛ II.

ВИВЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ КУЛЬТУРНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ЕВРИСТИЧНОЇ БЕСІДИ, ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

2.1. Вплив відмінностей культур на процес вивчення англійської мови в сучасних закладах середньої освіти

Те, як саме ми сприймаємо світ, завжди знаходить своє індивідуальне відображення в наших поняттях на основі рідної мови у всьому різноманітті її експресивних можливостей і значень. Опановуючи кожну нову іноземну мову, ми розширюємо наші власні можливості відображення нашого світогляду, і цей процес розгортається на основі нового мовленнєвого і культурного багажу. Однак, невірне сприйняття реалій іншої культури, так само як і неадекватне співвідношення їх з рідною, можуть викликати неабиякі труднощі і непорозуміння в спілкуванні між представниками різних культур.

Полікультурне або кроскультурне навчання, як правило, охоплює цілу низку окремих аспектів: *лінгвістичні* (навчання лексиці), *прагматичні* (правила поведінки зумовлені конкретною ситуацією та культурою), *естетичні* (що вважається прийнятним та ввічливим в одній культурі та відрізняється від норм іншої країни), *етичними* (що відображує моральні цінності), *елітні* (література, мистецтво даного народу). Для того, щоб навчання полікультурної комунікації було дійсно продуктивним, необхідно враховувати всі перераховані вище аспекти в процесі вивчення іноземної мови. Отже, розглянемо можливості активізації кожного з них більш докладно.

Лінгвістичні аспекти навчання полікультурного спілкування в евристичній бесіді полягають у тому, що уміння визначити вірну адекватну парадигму мовної поведінки в іншомовному середовищі мають ґрунтуватися на знанні особливостей менталітету носіїв мови. Для того, щоб навчитися правильному і адекватному спілкуванню, необхідно намагатися не перекладати інформацію

дослівно, а знати, що і коли потрібно сказати в кожній конкретній ситуації. Однією з неодмінних умов досягнення такого рівня спілкування іноземною мовою є, крім знання способу вираження думок носіями мови, вміння співвіднести ці особливості з нормами і звичними оборотами рідної мови. Для розвитку навичок зручно використовувати етикетну лексику, одночасно зіставляючи її з еквівалентами рідної мови (Ehri, Nunes, Willows, Schuster, Yaghoub-Zadeh & Shanahan, 2001).

Так, наприклад, деякі темпоральні дієслівні форми досить-таки по-різному інтерпретуються в різному контексті завдяки ввічливій етикетній лексиці. Щоб надати інструкції, розпорядження або накази, вид ввічливого прохання і надати їм тактовної форми завдяки питанням особистого характеру доречніше вживати не Present Simple, а форми Past або Future, які передбачають якесь певне зрушення у минуле чи майбутнє відповідно до моменту репрезентації мови, що дає особистості парадигмальну свободу вибору учасником спілкування відповідних реплік.

За умов використання конструкцій Future Simple будуються ввічлива форма загальноприйнятих наказів та інструкцій. Так, наприклад, використання структури «You will need to wait downstairs» або «Will you join us in 10 minutes?» вважається більш прийнятним, ніж прямі вказівки, виражені владними інтенціями: wait downstairs; join us in 10 minutes. Такі інтенції є відображенням співвідношення мови та культури країни мови, яку вивчають молодші школярі. Для української мови не є характерним вживання минулого часу за умов ввічливого прохання, а в англійській, навпаки, саме використання минулого часу є нормою ввічливості та культурної вихованості – «I wonder if you could lend me some ...», « Could you tell me the way?» Завдання вчителя іноземної мови в даному випадку є не просто надати лексичні певні кліше, а й відрефлексувати їх рідною мовою та проаналізувати частоту їхнього вживання в повсякденній рідній культурі. Зіставлення, напрацьоване одночасно більшістю школярами, дає їм можливість адекватно вживати ту чи іншу лексичну одиницю.

При цьому не слід забувати щодо невербальної мови, використання якої може або підтверджувати вербальне повідомлення, або суперечити йому. Вчитель повинен не пояснювати нову культурно-етикетну лексичну одиницю, а ввести її одразу з невербальним повідомленням, яке є властивим даній конкретній фразі. Ілюстративним в даному випадку може бути приклад простого привітання: звичайний привітний помах руки англійців відрізняється від такого ж самого помаху американців, які є носіями однієї мови, а також відрізняється від українського або польського привітання. Спостереження, зіставлення різних прагматичних моментів тієї чи іншої культури дозволяє бачити в них не лише відмінності, але й подібності. І саме на цьому етапові на допомогу вчителю прийдуть евристичні форми організації пізнавальної діяльності. Адже, обігруючи ту чи іншу ситуацію в невимушеній обстановці, більшою мірою легко опановуються потрібні знання, вміння і навички.

Головним завданням полікультурної освіти сьогодні засобами іноземної мови є формування і поглиблення культуро спрямованих уявлень не тільки щодо сутності специфічних відмінностей в культурах, а й щодо їхніх загальних рис в глобальному сенсі. Навчання іншомовної культури зводиться, як правило, до виявлення країнознавчої інформації, до ніби зняття культурологічних труднощів, що здійснюється через роз'яснення країнознавчих реалій. І для того? щоб в учнів не було помилок відходження мови від культури, необхідно починати навчання культурі з першого класу, коли учні готові сприймати все нове з великим інтересом та увагою, ніж у старших класах. У зв'язку з цим, слід виділити декілька параметрів, що визначають стратегію підготовки учнів до евристичної діяльності.

Отже, запропонуємо базові принципи організації та проведення культуро зорієнтованої бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти.

По-перше, слід чітко визначити, яка саме культура буде знаходитися в сфері підвищеної уваги під час організації евристичної бесіди на уроках іноземної

мови в сучасних закладах середньої освіти (чи слід давати учням лише країнознавчий матеріал, або ж звертати увагу на поведінкову культуру).

По-друге, важливо враховувати наявні умови організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти для оволодіння учнями іншомовною культурою.

По-третє, необхідно визначити роль і місце рідної (національної) культури у процесі оволодіння культурою інших країн, мови яких вивчаються.

Розглянемо більш детально кожен із запропонованих параметрів. Як вже було зазначено вище, культура – поняття багатогранне і неоднорідне, тому неможливо визначити чітких меж її вивчення та опанування. Не підлягає сумніву й той факт, що учень повинен володіти фоновими знаннями про країну досліджуваної мови, і що учням необхідно давати більше інформації про літературу, історію, видатних людей даної країни. Однак, не слід забувати і про масову культуру людей, що живуть у цій країні. Візьмемо, наприклад, таку типову тему, як «Сім'я, дім» («Family, home»). При вивченні теми евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти слід звернути увагу на те, яка родина є типовою для англомовних країн, які відносини складаються між поколіннями, де, в якій країні типова сім'я вважає за краще жити і т.п. Таким чином, ми бачимо, що необхідним є поєднання як лінгвокраїнознавчого матеріалу, так і поведінкової культури країни досліджуваної мови при полікультурному вихованні учнів на заняттях з іноземної мови.

Для більш продуктивного спілкування в евристичній бесіді в парадигмі діалогу культур, природним є те, що є необхідною наявністю носіїв мови, які можуть безпосередньою мірою розповісти про їх національні традиції і культуру та показати типові норми поведінки школярів в евристичній бесіді на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти. Переваги спілкування з носіями мови також є очевидними: вони вносять свіжість, життєвість, автентичність, які вкрай рідко можуть бути замінені навіть найкращими підручниками.

Важливе значення при цьому має наявність доступу до Інтернету, який дозволяє учням спілкуватися зі своїми іншомовними однолітками, тим самим, вивчаючи і їхню культуру. Концепція діалогу культур припускає наявність як мінімум двох різних культур у процесі підготовки до реальної міжкультурної комунікації під час організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти. Вивчення рідної культури є також невід'ємним компонентом процесу навчання іноземної мови та культури, адже вона є ключем до розуміння іноземної культури. Навчати культурі країни досліджуваної мови означає вчити дізнаватися, розуміти, оцінювати пріоритети іншого народу. Однак, ідеї полікультурної комунікації можуть виявитися лише модною течією, якщо учні не забезпечені основами знання рідної національної культури. Оволодіння учнями цінностями рідної культури робить їхнє сприйняття інших культур більш точним і всебічним.

Повертаючись до теми сім'ї і дому, можна навести такі приклади як фрагменти організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти:

- Говорячи про взаємини поколінь, слід звертати увагу на різне сприйняття старших: у англomовних країнах, наприклад, прийнято піклуватись про дітей до повноліття і далі молодь надана сама собі, в той самий час нашому національному менталітету властивим є надавати постійну опіку молодшому поколінню.

- Також велика різниця спостерігається у вихованні дитини: будь-яка американська мама спочатку навіює дитині не тільки правила і норми поведінки в суспільстві, але розвиває в ньому його «особистісно значущий простір (personal space)», формуючи у ньому почуття індивідуалізму, властиве даній нації. Що ж до нашого народу, то нам швидше властиве почуття колективізму, і ми спочатку вчимо наших дітей ділитися з близьким, не ображати молодших. З вищенаведених прикладів бачимо відмінність повсякденних звичок, що відображують масову культуру різних країн. Учні повинні не тільки вивчати іноземну культуру, але знати свою рідну, національну тощо.

Обов'язковим моментом у вивченні іншомовної культури має бути зіставлення з рідною, тому що найчастіше спостерігається ігнорування учнями своєї національної культури і ототожнення самих себе з культурою іноземною. Але незнання власної культури і лише часткове ототожнення з культурою мови, що вивчається, може призвести до парадоксальної ситуації, відображеної в прислів'ї «З села вийшов, та до міста не дійшов». Тому будь-які знання, що здобуваються за допомогою іноземної мови, будуть сприйматися тільки через призму знань, сформованих у процесі оволодіння рідною культурою. Таким чином, навчання полікультурної комунікації повинно починатися з перегляду ролі рідної мови в навчанні, а також взаємовідносин рідна мова – іноземна мова, рідна культура – іноземна культура.

З усього вищесказаного можна зробити ряд висновків, що мають відношення до навчання іноземної мови в школі. Перш за все, мова йде про переосмислення сутності і змісту цілей навчання. Вимоги полікультурного спілкування ставлять перед необхідністю навчити учнів, що тільки прийшли до школи позитивному ставленню до іноземної мови, культури народу, мова якої вивчається. Передбачається формування знань про культуру, історію, традиції, норми поведінки людей країни досліджуваної мови, включення учнів до діалогу культур, знайомство з досягненнями цих культур, усвідомлення ролі рідної мови і культури (Gathercole, Pickering, Ambridge & Wearing, 2004). Досягаючи *мети навчання полікультурної комунікації* в процесі організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти, необхідно:

- 1) визначати обсяг культурологічного матеріалу, запропонованого в мовній одиниці;
- 2) виявляти, якого роду культура відображена в тій або іншій мовній одиниці (ситуації), і, відповідно, відбирати і пред'являти освітній матеріал;
- 3) зіставляти і по можливості проводити паралель між іншомовною культурною реальією і національним культурним явищем.

Кожна опанована іноземна мова розширює культурні знання людини, даючи їй можливість ставати повноправним членом полікультурного суспільства.

Резюмуючи сказане можна з упевненістю сказати, що до процесу полікультурного спілкування повинні бути включені всі аспекти культури: національні традиції та звичаї народу, побутова культура, повсякденне поведінка і невербальна мова, національні особливості мислення представників тієї чи іншої культури, художня культура країни. Продуктивність навчання полікультурної комунікації досягається тільки при чіткому розумінні та реальному обліку соціокультурного чинника, зокрема національно специфічних особливостей різних компонентів культур та їхніх комунікантів. При цьому вивчення культури має бути багатограним: вивчення не тільки елітарної культури країни, але і поведінкових особливостей народу країни, мова якої вивчається.

2.2. Імітаційно-моделююча евристична бесіда як найефективніший спосіб відтворення культури та реального спілкування

Сьогодні іноземна мова стала важливим засобом міжнародного спілкування. Проте мова повинна розглядатися у тісному зв'язку з культурою, а не у відриві від неї. Необхідно переглянути алгоритм роботи з мовними матеріалами, виділити в них культурний компонент, а лінгвістичні вправи доповнити культурологічними, заснованими на культурі носіїв мови. Це потребує більш широкого використання інтерактивних форм навчання, імітаційно-моделюючих евристичних бесід на уроках іноземної мови, які наближають учнів до умов реального спілкування.

У шкільній практиці вже давно використовуються різноманітні навчальні евристичні бесіди. Навчально-моделюючі евристичні бесіди й драматизації займають особливе місце в цій системі, самі ці евристичні бесіди є ситуативними мовленнєвими вправами, в ході яких учні набувають досвіду спілкування іноземною мовою, а головне – соціолінгвістичній та соціокультурній компетентності, тому що спілкування включає не лише власне мовлення, а й жести, міміку, рухи та відповідну поведінку в різних ситуаціях.

Під ситуативно-моделюючою евристичною бесідою ми розуміємо *культурологічно зорієнтовану евристичну бесіду*, яка навчає норм спілкування, забезпечує оволодіння тими комунікативними одиницями, які необхідні під час перевтілення учня у представника певної соціальної групи, професії тощо.

В свою чергу, ми вважаємо, що *культурологічно зорієнтована евристична бесіда* – це перш за все, евристична діяльність. Як навчаюча або дидактична евристична бесіда, вона поєднує в собі характеристики ігрової та освітньої евристичної діяльності. У навчанні іншомовного усного мовлення культурологічно зорієнтована евристична бесіда є насамперед мовленнєвою евристичною діяльністю учнів, в ході якої учні програють різноманітні соціальні та міжособистісні ролі та ситуації тої чи іншої культури. В даний час ідея використання культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди отримала підкріплення з боку теорії, яка приймає назву „теорія ролей”, що розроблена соціологами та соціопсихологами. Прибічники цієї теорії стверджують, що зв’язок особистості з навколишнім середовищем виявляється в тому, що особистість виконує декілька соціальних ролей: наприклад, в сім’ї – роль одного з батьків, поза сім’єю – роль вчителя, лікаря і т.д. Ці ролі у суспільстві визначають мовну/немовну поведінку людини. Від людини в ролі батьків очікують, що вона буде брати участь у вихованні дітей, у ролі ж лікаря – піклуватись про здоров’я пацієнтів і т.д.

Поняття соціальної ролі є, таким чином, елементом суспільних відносин та взаємодій: навколишнє середовище виступає по відношенню до людини як момент первинної соціалізації. В ній особистість опановує соціальним досвідом, зафіксованим у певній мові. Природні (невимушені) соціальні ролі в освітніх умовах зводяться до двох: вчитель – учень, тому імітаційно-моделюючу евристичну бесіду слід розглядати з позицій учнів і позиції вчителя.

З позицій учнів культурологічно зорієнтована евристична бесіда є наближеною до ігрової діяльності, в процесі якої школярі виконують певні ролі. Метою імітаційно-моделюючої евристичної бесіди на уроках іноземної мови є

здійснювана діяльність – евристична бесіда, причому вмотивованість евристичних дій полягає у змістові евристичної діяльності, а не поза її межами. При цьому освітній характер евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти учнями добре усвідомлюється. Отже, з точки зору учнів імітаційно-моделююча евристична бесіда є евристичною діяльністю, спрямованою на оволодіння іншомовним спілкуванням.

На нашу думку, з позиції вчителя культурологічно зорієнтована евристична бесіда є формою організації освітнього процесу, зокрема процесу навчання діалогічного мовлення. Метою культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди є вчитель, який вважає формування і розвиток у учнів мовленнєвих навичок і вмінь. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда є добре керованою, і освітній характер вчителем чітко усвідомлюється.

Отже, ми виокремили **освітні можливості культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди:**

1. Культурологічно зорієнтовану евристичну бесіду можна розцінювати як модель спілкування, адже вона імітує евристичну діяльність в істотних характеристиках та в ній, як і в житті, перетинається мовленнєва та немовленнєва поведінка партнерів по спілкуванню.

2. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда має великі можливості мотиваційно-спонукального характеру.

3. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда передбачає посилення особистісної причетності молодших школярів до усього, що діється. Учень входить до навчальної евристичної ситуації, хоча і не через своє власне „Евристичне Я”, але через „Евристичне Я” відповідної ролі і виявляє велику зацікавленість до певного персонажу, якого молодший школяр грає.

4. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда сприяє розширенню асоціативної бази під час опанування та засвоєння мовного матеріалу, адже і освітня ситуація базується на зразок театральних п'єс, що передбачає опис атмосфери, характеру діючих осіб і відносин між ними. Під кожною реплікою

мається на увазі певна парадигмальна модель змодельованої культурологічної дійсності.

5. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда великою мірою сприяє формуванню навчального співробітництва та партнерства. Адже й виконання евристичної діяльності передбачає охоплення мікрогрупи учнів, котрі повинні налагоджено взаємодіяти, виконувати жести, німі, але експресивні дії, якщо вони відповідають освітнім ситуаціям, заохочуються всією мікрогрупою молодших школярів. В результаті учням з більш слабкою підготовкою вдається подолати сором, невпевненість і згодом повністю долучитись до культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди.

6. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда має освітнє значення. Учні, хоча й у елементарній формі, знайомляться з технологією організації евристичної бесіди з елементами театралізованого дійства. Вчитель повинен спонукати молодших школярів перейматись простим реквізитом здійснення евристичної діяльності. При цьому вчителем схвалюється будь-яка думка, точка зору, адже в умовах здійснення освітньої діяльності можливості в цьому відношенні є доволі обмеженими, а для винахідливості відкриваються великі простори та парадигмальні передумови.

Саме ж перевтілення молодших школярів сприяє розширенню психологічного діапазону, розумінню інших людей. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда має неабиякі можливості в практичному і виховному відношеннях. Вона сприяє суттєвому розширенню сфери спілкування. Це передбачає попереднє засвоєння мовного матеріалу в тренувальних вправах і розвиток відповідних навиків, котрі дозволяють учням сконцентруватись на змістовому боці культури спрямованого висловлювання. Тому культурологічно зорієнтованій евристичній бесіді слід відводити достойне місце на всіх етапах роботи над темою, яка ставиться вчителем під час організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти.

Для того, щоб евристична бесіда могла стати засобом виконання освітньої діяльності, вона повинна відповідати цілому ряду вимог, які враховують як освітні задачі, так і індивідуальні особливості, потреби учнів. Ми вважаємо, що культурологічно зорієнтована організація евристичного спілкування потребує ставлення до учня як до особистості з властивими їй особливостями, яка може надати перевагу тій чи іншій евристичній ролі школяра. Саме тому розподілення евристичних ролей є відповідальною педагогічною задачею, яку ми ставимо перед собою в нашому емпіричному дослідженні. Знання мотивів, інтересів, індивідуальних ставлень учнів дозволить вчителю запропонувати їм ті евристичні ролі, які більшою мірою відповідають особливостям їхньої особистості. У процесі підбору евристичних ролей важливо враховувати не тільки інтереси учнів, але й своєрідність їх темпераменту. Долати сором'язливість та боязнь можна розпочинати лише тоді, коли учень вже звик до рольового спілкування, набув впевненості в собі. Важливу роль при розподілі евристичних ролей відіграє врахування соціально-психологічних характеристик учнів, під якими розуміється статус учня в соціальній мікрогрупі. Тому вчитель повинен свідомо маніпулювати цим статусом, висуваючи то одного, то іншого учня на лідерські позиції в ході організації культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди. Доцільним також є час від часу давати учням, які займають слабкі позиції в життєвій практиці, ролі головних героїв, а лідерам колективу доручати ролі персонажів, які знаходяться в рольовій залежності (молодший брат, сестра). Особливо ретельно вчителем також підбираються ролі для учнів, які не користуються авторитетом в колективі. Такі особи повинні отримувати евристичні ролі позитивних героїв, які мають владу і вплив за сюжетом культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди.

Ми приділяємо особливу увагу *структурі культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди* та наголошуємо на її важливості у моделюванні евристичних ситуацій в освітньому процесі. Зокрема, ми виокремлюємо такі компоненти культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди:

- 1) ролі молодших школярів в культурологічно зорієнтованій евристичній бесіді;
- 2) навчально-мовленнєва ситуація культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди;
- 3) рольові дії молодших школярів в культурологічно зорієнтованій евристичній бесіді.

Отже, основними вимогами до *структури культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди* ми вважаємо:

1. Ролі, які учні програються молодшими школярами на уроці, можуть бути соціальними та міжособистісними. Перші зумовлюються місцем індивіда в систем об'єктивних соціальних відносин (професійних, соціально-демографічних), другі – місцем індивіда в системі міжособистісних взаєминостосунків (лідер, товариш, суперник та ін.). Добирати соціальні ролі для навчання діалогічного мовлення слід таким чином, щоб формувати в учнів активну життєву позицію, кращі людські якості: почуття колективізму, взаємодопомоги, милосердя, співчуття тощо.

2. Навчально-мовленнєва евристична ситуація є засобом організації культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди. З розвитком діалогічного мовлення учнів ступінь розгортання в мовленні кожного з компонентів навчально-мовленнєвої ситуації може бути зі сторони: 1) суб'єкта евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти; 2) об'єкта (предмета розмови) евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти; 3) ставлення суб'єкта до предмета розмови в евристичній бесіді на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти; 4) умови мовленнєвого акту в евристичній бесіді на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти.

Як свідчать наші спостереження за освітнім процесом процесом організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти, характер навчально-мовленнєвої ситуації в освітньому процесі змінюється поступово, відповідно до набутих учнем діалогічних вмінь.

Навчально-мовленнєві ситуації можуть подаватися на трьох рівнях, коли: 1) розкриваються всі чотири згадані вище компоненти (парадигмальна навчально-мовленнєва ситуація); 2) пропонуються реальні обставини та взаємостосунки між комунікантами (через розподіл ролей), і при цьому мовленнєвий стимул (комунікативне завдання) є менш обґрунтованим і суттєвим; 3) реальні обставини і мовленнєвий стимул подаються у найзагальнішому вигляді, а взаємостосунки між партнерами учні встановлюють самі (самостійний вибір ролей). Наведемо *приклади вправ для різних рівнів навчально-мовленнєвої ситуації в культурологічно зорієнтованій евристичній бесіді:*

I рівень.

You are Tom Sawyer. You wish to travel to a desert island on the river Mississippi. Tell your friend about it.

You are Huck Finn. You want to travel with your friend. But you are short of money. Find a way out.

II рівень.

You are Huck Finn. You want to start on a journey to look for a treasure. Tell Tom about it.

You are Tom Sawyer. You like your friend's idea but Aunt Polly won't let you go.

III рівень.

You'd like to go to a desert island. Agree upon the way getting there.

На нашу думку, відповідно до зазначених рівнів розгорненості навчально-мовленнєвої ситуації в культурологічно зорієнтованій евристичній бесіді змінюється і ступінь самостійності учнів у рольовій грі. У першому випадку рольова гра буде керованою, у другому – чітко спрямованою вчителем, а в третьому – вільною. Ми також вважаємо, що культурологічно зорієнтована евристична бесіда може бути контрольованою і може бути побудованою на основі діалогу або тексту. У першому випадку учні знайомляться з базовим діалогом і опрацьовують його. Потім разом із вчителем вони обговорюють зміст діалогу, оглядають норми мовленнєвого етикету та необхідну лексику в

культурологічно зорієнтованій евристичній бесіді. Після цього учням пропонується скласти свій варіант діалогу, спираючись на базовий і використовуючи інші різноманітні опори та актуалізатори. Новий діалог може бути схожий на базовий, але у ньому необхідно використовувати інше наповнення, іншу форму запитань та відповідей. Крім того, якщо потрібно, вчитель може давати додаткові інструкції в ході культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди.

Другим різновидом контрольованої культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди є імітаційно-моделююча культурологічно зорієнтована евристична бесіда, побудована на основі текстового матеріалу. У цьому випадку після ознайомлення з текстом вчитель може запропонувати одному з учнів зіграти роль будь-якого персонажа з тексту, а іншим учням – взяти в нього інтерв'ю. Причому учні-репортери можуть ставити не тільки запитання, відповіді на які містяться в тексті, але й будь-які інші, що їх цікавлять, а учень, який виконує роль персонажа, може виявити свою фантазію, відповідаючи на запитання. Як і в першому випадку, вчитель може давати інструкцію і допомагати учням, які навчаються в ході культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди.

Що стосується *вільної культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди*, то ми переконані, що проводячи її самі учні повинні вирішувати, яку лексику їм слід використовувати і як будуть розвиватись події. Вчитель називає тему культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди, а потім просить учнів створити різноманітні ситуації, які торкаються різних аспектів даної теми. Вчитель може розділити клас на окремі мікрогрупи, запропонувати кожній мікрогрупі обрати певну ситуацію і дати час на підготовку до культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди. При цьому, якщо буде потрібно, слід обговорити, що може бути складно стосовно окремої підібраної ситуації, чи слід допомогти молодшим школярам якимось іншим чином.

Що стосується навчально-мовленнєвої ситуації в культурологічно зорієнтованій евристичній бесіді, то ми вважаємо, що доцільно її організувати

за допомогою вербального опису, який може бути усним (зі слів учителя) або письмовим (фіксованим на картках). Картки дають змогу подати інформацію по секрету від партнера або мікрогрупи, що сприяє невідготовленому діалогічному спілкуванню на уроці.

Отже, навчально-мовленнєва ситуація спонукає учнів до спілкування, керує їхньою мовленнєвою поведінкою та, відповідно, “запускає” механізм культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди.

3. Рольові дії, які виконують учні, програючи певні соціальні ролі, є третім компонентом культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди. Як різновид евристичних дій, рольові дії органічно пов’язані з певною соціальною роллю, яка є головним компонентом культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди, і складають разом з нею нерозривну основу, сутність і парадигму культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди. Вони включають до своєї структури вербальні та невербальні дії.

На нашу думку, культурологічно зорієнтована евристична бесіда є явищем поліфункціональним, і тому важливим є те, що потрібно приділяти увагу функціям культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди для подальшого ефективного моделювання освітнього процесу на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти. У освітньому процесі з іноземної мови ми виокремлюємо такі **функції культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди**: освітню, мотиваційно-актуалізуючу, орієнтувальну, компенсаторну, виховну. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда виконує **освітню функцію**, оскільки вона постає як особливою вправою, метою якої є оволодіння навичками і вмінням діалогічного мовлення в умовах міжособистісного спілкування. культурологічно зорієнтована евристична бесіда реалізує **мотиваційно-актуалізуючу функцію**, тому що вона приводить в дію механізми мотивації особистості. Як модель міжособистісного спілкування, вона викликає потребу в ньому, стимулюючи інтерес учнів до участі в іншомовному спілкуванні. **Орієнтувальна функція** культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди виявляється в тому, що вона орієнтує учнів на планування

власної мовленнєвої поведінки і передбачення поведінки співрозмовника, розвиває вміння оцінювати вчинки (свої та інших). **Компенсаторна функція** культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди означає, що культурологічно зорієнтована евристична бесіда дає змогу розв'язувати протиріччя, що виникають між потребою учня виконати мовленнєву дію і неможливістю здійснити операції, що вимагає дана дія. Завдяки розширенню контексту евристичної діяльності учнів враховується їхнє прагнення виглядати дорослими, задовольняються нездійснені раніше бажання. **Виховна функція** культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди реалізується завдяки тому, що через культурологічно зорієнтовану евристичну бесіду забезпечується всебічний вплив вчителя на учнів. культурологічно зорієнтована евристична бесіда сприяє формуванню позитивних якостей особистості, активно життєвої позиції учня в колективі та суспільстві в цілому. Успішність моделювання освітнього процесу з використанням культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди залежить і від того, наскільки повно актуалізуються всі зазначені функції культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди.

Окрім функцій культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди необхідно також враховувати той факт, що евристичні бесіди можна класифікувати. Зокрема, ми вважаємо, що **культурологічно зорієнтовані евристичні бесіди можна класифікувати за трьома критеріями**: 1) освітньою метою; 2) кількістю учасників культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди; 3) рівнем самостійності учасників. **За першим критерієм** ми розрізняємо культурологічно зорієнтовані евристичні бесіди, спрямовані на опанування основних видів діалогічних єдностей мікродіалогів та основних функціональних типів діалогів; **за другим** – парні та групові культурологічно зорієнтовані евристичні бесіди; **за третім** (згідно з рівнем розгорненості навчально-мовленнєвої ситуації) – керовані, спрямовані на вільні культурологічно зорієнтовані евристичні бесіди.

Слід зазначити, що найтипівішим варіантом діалогу в евристичній бесіді є інтерв'ю, яке буде досить сприятливою культурологічно зорієнтованої

евристичної бесіди для учнів, тому що можна вивчити та підготувати заздалегідь різні варіанти розпочинання та закінчення інтерв'ю:

Початок інтерв'ю:

I am a correspondent (a reporter)

I'd like to ask you some questions about ...

May I ask you...?

Кінець:

Thank you for the interview.

It was interesting to talk with you/

I wish you ...

Щодо основної частини інтерв'ю, то його можна поєднати з вивченою темою або з вивченою граматичною структурою. В алгоритмі діалогу можна ввести питання одного типу або різних типів тощо. При цьому учителю слід звернути увагу на те, як учні зіграли свої ролі, заохочувати їх до виявлення ініціативи, творчості, винахідливості. Спостерігаючи роботу кореспондентів по телебаченню, учні можуть імпровізовано зобразити відеокамеру, відтворити характерні рухи тощо.

Можна організувати інтерв'ю в мікрогрупах – один кореспондент бере інтерв'ю у двох, трьох осіб, одна особа може давати інтерв'ю декільком кореспондентам. Кореспондент може брати інтерв'ю у цілої групи, вивчати якісь певні запитання або проблеми та робити висновки. На різних етапах вивчення іноземної мови змінюється тема запитань, характер запитань та їхня кількість, але основна схема культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди буде ідентичною.

Після інтерв'ю, коли учні спробували себе в ролі кореспондентів і тих, у кого беруть інтерв'ю, вони охоче беруть на себе інші ролі: лікар і пацієнт, учитель та учень, водій таксі та приїжджий, ведучий телепрограми і запрошений до студії гість і т.д. Ми вважаємо, що ефективним методом у культурологічно зорієнтованій евристичній бесіді є використання умовних позначень, карток або схем з мовленнєвими зразками у зв'язку з різними ситуаціями спілкування.

Після складання алгоритмів спілкування в ході культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди учням можна запропонувати створити їхній власний варіант за заданою ситуацією. Можна дати учням початок діалогу, який потрібно закінчити і розіграти в якійсь певній ситуації. Наприклад, ситуація “Пошук роботи”:

I am looking for a job.

What exactly do you want?

I wouldn't mind working at the hotel

Have you done anything like that before?

I have...

Учні повинні за власною ініціативою продовжити цю розмову, враховуючи реальні умови спілкування, спираючись при цьому на зображення офісу з телефоном, комп'ютером, папками з діловими паперами.

Ми також наголошуємо на важливості монологу і вважаємо, що учні, які з перших кроків вивчення іноземних мов грають у культурологічно зорієнтовану евристичну бесіду і зуміють адекватно зреагувати на ситуацію та вирішити всі запропоновані комунікативні завдання, а більш захоплені зуміють зіграти не одну а, декілька ролей. Наприклад, ситуація в четвертому класі:

«Ваш друг з Англії телефонує вам та із запізненням вітає вас з днем народження. У вас з цього приводу нещодавно була вечірка. Розкажіть йому: 1) Скільки гостей прийшло, хто вони, де все відбувалося; 2) хто допоміг вам усе підготувати; 3) що вам подарували».

“Входячи” в ситуацію, учень зручно сідає, бере імпровізовану телефонну слухавку та починає входити в роль: Let's imagine... Далі фантазія, мовленнєва, соціолінгвістична та соціокультурна компетенція учня допоможуть створити свій варіант культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди. Ми не чуємо голосу і слів його друга, але реакція учня, який сидить перед нами з телефонною слухавкою, дає можливість передбачити все це.

За ситуацією “Телепередача про погоду” учень може створити таке монологічне висловлювання:

This is TV-International from Ukraine. Hi! My name is Olena Franchuk. Let's speak about the weather in Ukraine. Today is the first of March. It's spring. But the weather is cold. The temperature is -5 °C, it is nasty and damp. I wish you good luck. Bye!

Рольовим монологом може бути виступ на конференції, у телепередачі, на конкурсі тощо. Що стосується класифікації культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди за трьома критеріями, а зокрема: освітньою метою, кількістю учасників та рівнем самостійності учнів, то наведемо такі приклади культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди на матеріалі тем “Театр”, “Спорт” та охарактеризуємо їх.

Приклад 1.

Role-play “Interview”.

Role 1. You are a reporter. Ask the tourist from Canada, a teacher of Ukrainian, what he liked in Kyiv best of all.

Role 2. You are a tourist from Canada, a teacher of Ukrainian, a great theatre-goer. Answer the reporter's questions.

- What did you like best in Kyiv?

- The Opera and Ballet House. You know, I'm interested in opera and ballet.

За навчальною метою дана культурологічно зорієнтована евристична бесіда є бесідою на опанування діалогічної єдності “запитання - відповідь + додаткове повідомлення”. Кількість учасників евристичної бесіди є парною. Рівень самостійності учасників є доволі керованим.

Приклад 2.

Role-play “Atthe Film Festival”.

Roles: you are both Film Festival guests. You've just seen a festival film. Exchange your impressions.

Освітньою метою дана культурологічно зорієнтована евристична бесіда є бесідою на оволодіння діалогом типу “обмін враженнями”. Кількість учасників є парною. Рівень самостійності учасників є вільним.

Приклад 3.

Grouprole-play “Ski-trip”

Role 1. You are a Physical Training teacher, a Merited Master of Sport and a coach. You want to go on a six-day ski trip with the schoolchildren. Discuss with them the route, food supplies choice of the participants. You must agree when and where to meet.

Role 2. You are a member of the team. You suggest another route avoiding the town, but it puts another 60 kilometres on the journey. You must agree on the direction of the route.

Role 3. You are a newcomer to the team. You are interested in the choice of the participants. You want to go on a trip. Give your reasons. You go in for different kinds of sport.

Role 4. You are an experienced skier. You had good training session. You are not sure if you should take a newcomer or not. Ask him questions on his sports hobbies. You must also agree when and where to meet, what food supplies to take.

За освітньою метою дана культурологічно зорієнтована евристична бесіда є бесідою на оволодіння діалогом-обговоренням. Кількість учасників є обсяг мікрогрупи. Рівень самостійності учасників є чітко спрямованим.

Отже, ефективним прийомом і засобом опанування освітньої діяльності в оволодінні учнями соціокультурною та соціолінгвістичною компетентністю можуть бути різні культурологічно зорієнтовані евристичні бесіди. Останні відображають особистісно значущий досвід учнів, а також сприяють розширенню контексту їхньої евристичної діяльності. Важливим є той факт, що компоненти культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди, а саме ролі, навчально-мовленнєва ситуація і рольові дії тісно співвідносяться з компонентами особистісної підструктури учнів: їхнім життєвим досвідом, контекстом і мотивами діяльності, чуттями, світоглядом тощо, а тому культурологічно зорієнтовані евристичні бесіди мають ситуативний характер, який виявляється у реальних обставинах, що супроводжують евристичну бесіду. Крім того, культурологічно зорієнтована евристична бесіда є умовною моделлю повсякденної спонтанної комунікації, яка включає в себе не лише вербальні, але

й невербальні дії, тому застосування культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди у набутті соціолінгвістичної та соціокультурної компетентності безперечно готує учнів (комунікантів) до майбутньої евристичної діяльності та участі у творчому спілкуванні.

2.3. Врахування вікових психолого-педагогічних особливостей учнів молодших класів для формування соціокультурної компетентності в евристичній бесіді на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти

Суттєвий вплив на формування соціокультурної компетентності молодших школярів в евристичній бесіді на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти має вікова психологія учнів, оскільки оволодіння іноземною мовою зорієнтоване не лише на комунікативну діяльність, а відтак – на співрозмовника, і не лише на образ світу, тобто на свідомість, а й на особистість учня в цілому, в парадигмальному аспекті.

Таким чином, процес вивчення іноземної мови як на заняттях, так і в позакласній роботі має базуватися на психолого-педагогічних засадах. Педагогам під час планування та проведення занять слід враховувати:

- 1) вікові, психологічні й пізнавальні можливості та особливості молодших школярів, їхній загальний особистісний розвиток;
- 2) специфіку інтелектуального розвитку даного вікового періоду;
- 3) доцільність та різноманітність способів організації пізнавальної діяльності учнів і навчальних занять, які б сприяли зацікавленості молодшими школярами культурними цінностями свого та інших народів;
- 4) добір освітнього матеріалу з урахуванням принципу «від простого до складного»;
- 5) механізми здійснення міжпредметних зв'язків;
- 6) інтерес до суспільних, моральних, естетичних проблем, до художньої літератури, до історії рідного краю а також країн, мова яких вивчається.

На початковому етапі обсяг навчального матеріалу повинен бути достатнім, щоб закласти основи водіння кожним видом мовленнєвої діяльності на елементарному комунікативному рівні. На ефективність організації початкового періоду навчання впливає визначення провідних видів мовленнєвої діяльності. Важливими факторами підвищення ефективності навчання є його зміст та методи, оскільки один і той самий зміст по-різному впливає на розвиток учнів. Це залежить від оптимального вирішення питання способів організації навчально-пізнавальної діяльності школярів. Доцільно використовувати такі методи і прийоми, що сприяють бажанню активно залучатися до групового процесу, викликають такі емоції, як велика захопленість, радість та ентузіазм.

Одна із специфічних проблем вивчення іноземної мови та відповідно формування соціокультурної компетентності в евристичній бесіді – великий за обсягом матеріал і невелика кількість годин на його вивчення, тому вчитель не може приділяти багато часу на заняттях соціокультурному аспекту вивчення іноземної мови (Lacan, 1966).

Використання евристичних прийомів на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти забезпечує досить часту повторюваність лексичних одиниць у нових контекстах, комбінаціях і знайомих граматичних конструкціях з новим лексичним наповненням. Вживання лексики художніх текстів щільно стикається із загальноповживаним словником розмовної мови.

Використання культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди є невіддільним від країнознавчого аспекту викладання іноземних мов в початкових класах. Поряд із вирішенням основних мовних і лінгвістичних задач вони сприяють здійсненню важливої освітньої мети, а саме введення учнів у світ культури країни іноземної мови.

До країнознавчого цінного змісту відносяться також відомості про письменників, події, що покладені в основу літературних творів, сама по собі тематика, що має завжди культурно-історичне забарвлення, середовище, в якому відбувається дія, тобто ті фонові знання, що незмінно складають країнознавчий потенціал культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди.

Однак, під час виконання молодшими школярами тих чи інших завдань вчителю як керівнику освітнього процесу важливо зорієнтувати учнів у місці і часі розгортання евристичних подій, щоб у них склалося чітке уявлення щодо культурно-національної специфіки окремих районів країни, а також щодо тої чи іншої історичної епохи, в парадигмі якої розвиваються ці події.

Що ж стосується використання безеквівалентної лексики, то вживання слів, що не мають аналогії в рідній мові, відрізняються своїми лексичними структурами, переважно в тому випадку, якщо вони виступають у ролі ключових чи безпосередньо уплетені в тканину оповідання. Тоді семантизація цієї лексики буде свідомо повною і вичерпною. Вироблення активної пізнавальної позиції молодших школярів у лінгвокраїнознавчій роботі у процесі вивчення іноземної мови залежить від змісту дидактичного матеріалу, що його використовує педагог.

Крім того, у процесі формування соціокультурної компетентності учнів молодших класів під час організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти дуже багато залежить від професійно-педагогічних якостей вчителя. Не останнє місце у формуванні знань, умінь та навичок дітей займає особистість педагога, його вольові та морально-етичні якості. У підсумку якості вчителя сприятимуть розв'язанню завдань реформування національної системи освіти та її поступовій інтеграції до європейського та світового освітнього простору. За умови трансформації українського суспільства й формування нової парадигми освіти – особистісно зорієнтованого навчання іноземних мов підвищується роль вчителя як джерела знань про країну та світ. Педагог не тільки передає інформацію, його функція полягає в тому, де її знайти і як нею користуватися. Статус іноземної мови, її значення, авторитет постійно зростає, бо це той навчальний предмет, який має за головну мету формувати здатність людини до спілкування, до міжкультурних відносин. Сформувати в учнів знання, уміння й навички на адекватному, високому рівневі – серйозне завдання для вчителів іноземних мов, які самі повинні бездоганно спілкуватися іноземною мовою.

Результати методичних досліджень, а також багаторічний досвід учителів свідчать про те, що домінуючим у навчанні на початковому ступені має бути усне мовлення. Саме навички та вміння усного мовлення мають доволі позитивний вплив на розвиток евристичних умінь молодших школярів в усіх інших видах мовленнєвої діяльності.

Успішність організації початкового ступеня навчання залежить від урахування психофізіологічних та психологічних особливостей учнів 9-10 років. Як відмічають психологи, у підлітковому віці (з 10 років) починається період найбільш інтенсивного розвитку мислення дітей. Разом з тим, діти 10-11 років зберігають у структурі мислення наочно-образні компоненти, характерні для молодших школярів. Поєднання наочно-образного мислення із зростаючою здатністю до абстрактного мислення, до узагальнення, і створює найбільшою мірою сприятливі умови для оволодіння іноземною мовою на початковому ступені (Murphy, Melandri & Bucci, 2021).

Отже навчання сприймання іншомовного мовлення під час організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти повинно бути тісно пов'язане з повторенням, відтворенням матеріалу, який необхідно засвоїти. Для навчання іноземної мови в культурологічно зорієнтованій евристичній бесіді важливим фактором є мовленнєва пам'ять. Мовленнєва пам'ять учня пов'язана з процесами осмислення, систематизації, встановлення логічних зв'язків, тому для цілеспрямованої роботи пам'яті важливим фактором є осмисленість, розуміння евристичної діяльності, яка виконується.

Успішність роботи пам'яті молодших школярів в евристичній бесіді залежить від емоцій, а джерелом емоцій є дійсність, участь школярів у цікавій та осмисленій евристичній діяльності, що пов'язана з потребами особистості. Отже формуючи соціокультурну компетентність, необхідно враховувати потреби учнів, їхні інтереси, життєвий досвід, що підвищує емоційний тонус молодших школярів, стимулює їх до активної евристичної діяльності. Необхідно також

відмітити, що позитивний емоційний стан учнів добре впливає на процеси опанування школярами навчального матеріалу.

Важливим чинником у процесі навчання є увага учнів на уроці, від якої залежить результат освітньої діяльності. У процесі виховання та навчання розвивається довільна увага молодших школярів. Передбачається застосування вольових зусиль для розв'язання конкретних завдань та досягнення поставлених цілей. Мимовільна увага зумовлена інтересом до евристичного предмета, до певної евристичної діяльності. Це означає, що евристична діяльність має бути для учнів цікавою та вмотивованою. Організація саме такої евристичної діяльності учнів на уроках іноземної мови дає можливість максимальною мірою використати потенціал мимовільної уваги, а також розвивати довільну увагу молодших школярів. Серед характеристик уваги психологи визначають її стійкість, вибірковість, обсяг. Суттєвою особливістю початкового періоду оволодіння іноземною мовою є те, що в культурологічно зорієнтованій евристичній бесіді по особливому діє освітня (пізнавальна) мотивація. На початковому ступені великою мірою актуалізуються закони забування, які активно діють, коли учні вже вивчили освітній матеріал і продовжують вивчати новий. Все, що повторюється молодшими школярами, є новим і воно не вступає в протиріччя зі старим, опанованим освітнім матеріалом. І хоча суттєвий вплив на цьому ступені має рідна мова, проте ще досить-таки нечітко виявляється міжмовна інтерференція.

При навчанні спілкування іноземною мовою необхідно враховувати досвід соціальної комунікації учнів, слабкий розвиток їхніх психологічних механізмів. Щодо рівня комунікативного розвитку учнів рідною мовою, то на цьому ступені має місце ускладнення усних та писемних висловлювань, збільшення їхнього обсягу. Підбір мовних засобів, способи формування та формулювання думки стають предметом усвідомлення учнів. Психологічні дослідження свідчать про те, що школярі цієї вікової групи схильні до самостійної творчої роботи, проте в переважній більшості випадків мовленнєва діяльність приймає наслідувальний, репродуктивний характер. Вказані характеристики початкового ступеня

зумовлюють дію методичних факторів. Це, насамперед, можливість інтенсифікувати освітній процес.

По-перше, в культурологічно зорієнтованій евристичній бесіді діє, крім пізнавальної евристичної мотивації, власне комунікативна. Учень прагне заговорити, навчитися читати, писати новою для нього мовою. По-друге, молодші школярі добре переносять тренувальну роботу, охоче включаються в процес евристичної бесіди, а ігрові прийоми створюють резерви для збільшення обсягу матеріалу та евристичної роботи з ним.

Суттєвий інтерес учнів цього ступеню викликає використання у навчанні літературних персонажів, зокрема казкових. Евристичні ситуативні вправи з участю таких персонажів оживляють урок, викликають у учнів бажання спілкуватися з ними. Важко переоцінити роль зорової та слухової наочності на даному ступені проведення евристичної бесіди. Правильне та доцільне її використання суттєвою мірою активізує роботу учнів на уроці. Найбільш широко застосовуються малюнки, аплікації, предмети, макети, діапозитиви, схеми, таблиці, роздавальний матеріал у вигляді фонограми різних типів. Аудіо-візуальні засоби навчання є також ефективними. Стимулювальним фактором активності є вдале застосування та поєднання різних прийомів евристичної і пізнавальної діяльності. Найпоширенішими для даного ступеню організації та проведення евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти є хорова, фронтальна та парна робота, використання віршів, пісень, інсценівок і таких прийомів навчання, які потребують рухової діяльності учнів.

Таким чином, соціокультурний підхід до вивчення іноземних мов є необхідним в умовах сьогодення для успішного досягнення евристичних та комунікативних цілей у реальних життєвих ситуаціях.

Висновки до другого розділу

В розділі нами запропоновано базові принципи організації та проведення культууро зорієнтованої бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти.

По-перше, ми чітко визначили, яка саме культура буде знаходитися в сфері підвищеної уваги під час організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти (чи слід давати учням лише країнознавчий матеріал, або ж звертати увагу на поведінкову культуру).

По-друге, ми врахували наявні умови організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти для оволодіння учнями іншомовною культурою.

По-третє, ми визначили роль і місце рідної (національної) культури у процесі оволодіння культурою інших країн, мови яких вивчаються.

Зазначено, що під ситуативно-моделюючою евристичною бесідою ми розуміємо *культурологічно зорієнтовану евристичну бесіду*, яка навчає норм спілкування, забезпечує оволодіння тими комунікативними одиницями, які необхідні під час перетілення учня у представника певної соціальної групи, професії тощо.

В свою чергу, ми вважаємо, що *культурологічно зорієнтована евристична бесіда* – це перш за все, евристична діяльність. Як навчаюча або дидактична евристична бесіда, вона поєднує в собі характеристики ігрової та освітньої евристичної діяльності. У навчанні іншомовного усного мовлення культурологічно зорієнтована евристична бесіда є насамперед мовленнєвою евристичною діяльністю учнів, в ході якої учні програють різноманітні соціальні та міжособистісні ролі та ситуації тої чи іншої культури. В даний час ідея використання культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди отримала підкріплення з боку теорії, яка приймає назву „теорія ролей”, що розроблена соціологами та соціопсихологами. Прибічники цієї теорії стверджують, що зв'язок особистості з навколишнім середовищем виявляється в тому, що особистість виконує декілька соціальних ролей: наприклад, в сім'ї – роль одного

з батьків, поза сім'єю – роль вчителя, лікаря і т.д. Ці ролі у суспільстві визначають мовну/немовну поведінку людини. Від людини в ролі батьків очікують, що вона буде брати участь у вихованні дітей, у ролі ж лікаря – піклуватись про здоров'я пацієнтів і т.д.

Отже, ми виокремили **освітні можливості культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди:**

1. Культурологічно зорієнтовану евристичну бесіду можна розцінювати як модель спілкування, адже вона імітує евристичну діяльність в істотних характеристиках та в ній, як і в житті, перетинається мовленнєва та немовленнєва поведінка партнерів по спілкуванню.

2. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда має великі можливості мотиваційно-спонукального характеру.

3. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда передбачає посилення особистісної причетності молодших школярів до усього, що діється. Учень входить до навчальної евристичної ситуації, хоча і не через своє власне „Евристичне Я”, але через „Евристичне Я” відповідної ролі і виявляє велику зацікавленість до певного персонажу, якого молодший школяр грає.

4. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда сприяє розширенню асоціативної бази під час опанування та засвоєння мовного матеріалу, адже і освітня ситуація базується на зразок театральних п'єс, що передбачає опис атмосфери, характеру діючих осіб і відносин між ними. Під кожною реплікою мається на увазі певна парадигмальна модель змодельованої культурологічної дійсності.

5. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда великою мірою сприяє формуванню навчального співробітництва та партнерства. Адже й виконання евристичної діяльності передбачає охоплення мікрогрупи учнів, котрі повинні налагоджено взаємодіяти, виконувати жести, німі, але експресивні дії, якщо вони відповідають освітнім ситуаціям, заохочуються всією мікрогрупою молодших школярів. В результаті учням з більш слабкою підготовкою вдається подолати

сором, невпевненість і згодом повністю долучитись до культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди.

6. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда має освітнє значення. Учні, хоча й у елементарній формі, знайомляться з технологією організації евристичної бесіди з елементами театралізованого дійства. Вчитель повинен спонукати молодших школярів перейматись простим реквізитом здійснення евристичної діяльності. При цьому вчителем схвалюється будь-яка думка, точка зору, адже в умовах здійснення освітньої діяльності можливості в цьому відношенні є доволі обмеженими, а для винахідливості відкриваються великі простори та парадигмальні передумови.

Саме ж перевтілення молодших школярів сприяє розширенню психологічного діапазону, розумінню інших людей. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда має неабиякі можливості в практичному і виховному відношеннях. Вона сприяє суттєвому розширенню сфери спілкування. Це передбачає попереднє засвоєння мовного матеріалу в тренувальних вправах і розвиток відповідних навиків, котрі дозволяють учням сконцентруватись на змістовому боці культури спрямованого висловлювання. Тому культурологічно зорієнтованій евристичній бесіді слід відводити достойне місце на всіх етапах роботи над темою, яка ставиться вчителем під час організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти.

Ми приділяємо особливу увагу *структурі культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди* та наголошуємо на її важливості у моделюванні евристичних ситуацій в освітньому процесі. Зокрема, ми виокремлюємо такі компоненти культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди:

- 1) ролі молодших школярів в культурологічно зорієнтованій евристичній бесіді;
- 2) навчально-мовленнєва ситуація культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди;

3) рольові дії молодших школярів в культурологічно зорієнтованій евристичній бесіді.

Отже, основними вимогами до *структури культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди* ми вважаємо:

1. Ролі, які учні програються молодшими школярами на уроці, можуть бути соціальними та міжособистісними. Перші зумовлюються місцем індивіда в систем об'єктивних соціальних відносин (професійних, соціально-демографічних), другі – місцем індивіда в системі міжособистісних взаєминостосунків (лідер, товариш, суперник та ін.). Добирати соціальні ролі для навчання діалогічного мовлення слід таким чином, щоб формувати в учнів активну життєву позицію, кращі людські якості: почуття колективізму, взаємодопомоги, милосердя, співчуття тощо.

2. Навчально-мовленнєва евристична ситуація є засобом організації культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди. З розвитком діалогічного мовлення учнів ступінь розгортання в мовленні кожного з компонентів навчально-мовленнєвої ситуації може бути зі сторони: 1) суб'єкта евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти; 2) об'єкта (предмета розмови) евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти; 3) ставлення суб'єкта до предмета розмови в евристичній бесіді на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти; 4) умови мовленнєвого акту в евристичній бесіді на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти.

Як свідчать наші спостереження за освітнім процесом процесом організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти, характер навчально-мовленнєвої ситуації в освітньому процесі змінюється поступово, відповідно до набутих учнем діалогічних вмінь. Навчально-мовленнєві ситуації можуть подаватися на трьох рівнях, коли: 1) розкриваються всі чотири згадані вище компоненти (парадигмальна навчально-мовленнєва ситуація); 2) пропонуються реальні обставини та взаєминостосунки між комунікантами (через розподіл ролей), і при цьому мовленнєвий стимул

(комунікативне завдання) є менш обґрунтованим і суттєвим; 3) реальні обставини і мовленнєвий стимул подаються у найзагальнішому вигляді, а взаємостосунки між партнерами учні встановлюють самі (самостійний вибір ролей).

В розділі наведено *приклади вправ для різних рівнів навчально-мовленнєвої ситуації в культурологічно зорієнтованій евристичній бесіді*.

Зазначено, що різновидом *контрольованої культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди* є *імітаційно-моделююча культурологічно зорієнтована евристична бесіда*, побудована на основі текстового матеріалу. У цьому випадку після ознайомлення з текстом вчитель може запропонувати одному з учнів зіграти роль будь-якого персонажа з тексту, а іншим учням – взяти в нього інтерв'ю. Причому учні-репортери можуть ставити не тільки запитання, відповіді на які містяться в тексті, але й будь-які інші, що їх цікавлять, а учень, який виконує роль персонажа, може виявити свою фантазію, відповідаючи на запитання. Як і в першому випадку, вчитель може давати інструкцію і допомагати учням, які навчаються в ході культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди.

Що стосується *вільної культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди*, то ми переконані, що проводячи її самі учні повинні вирішувати, яку лексику їм слід використовувати і як будуть розвиватись події. Вчитель називає тему культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди, а потім просить учнів створити різноманітні ситуації, які торкаються різних аспектів даної теми. Вчитель може розділити клас на окремі мікрогрупи, запропонувати кожній мікрогрупі обрати певну ситуацію і дати час на підготовку до культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди. При цьому, якщо буде потрібно, слід обговорити, що може бути складно стосовно окремої підібраної ситуації, чи слід допомогти молодшим школярам якимось іншим чином.

На нашу думку, культурологічно зорієнтована евристична бесіда є явищем поліфункціональним, і тому важливим є те, що потрібно приділяти увагу функціям культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди для подальшого

ефективного моделювання освітнього процесу на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти. У освітньому процесі з іноземної мови ми виокремлюємо такі **функції культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди**: освітню, мотиваційно-актуалізуючу, орієнтувальну, компенсаторну, виховну. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда виконує **освітню функцію**, оскільки вона постає як особливою вправою, метою якої є оволодіння навичками і вмінням діалогічного мовлення в умовах міжособистісного спілкування. культурологічно зорієнтована евристична бесіда реалізує **мотиваційно-актуалізуючу функцію**, тому що вона приводить в дію механізми мотивації особистості. Як модель міжособистісного спілкування, вона викликає потребу в ньому, стимулюючи інтерес учнів до участі в іншомовному спілкуванні. **Орієнтувальна функція** культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди виявляється в тому, що вона орієнтує учнів на планування власної мовленнєвої поведінки і передбачення поведінки співрозмовника, розвиває вміння оцінювати вчинки (свої та інших). **Компенсаторна функція** культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди означає, що культурологічно зорієнтована евристична бесіда дає змогу розв'язувати протиріччя, що виникають між потребою учня виконати мовленнєву дію і неможливістю здійснити операції, що вимагає дана дія. Завдяки розширенню контексту евристичної діяльності учнів враховується їхнє прагнення виглядати дорослими, задовольняються нездійснені раніше бажання. **Виховна функція** культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди реалізується завдяки тому, що через культурологічно зорієнтовану евристичну бесіду забезпечується всебічний вплив вчителя на учнів. культурологічно зорієнтована евристична бесіда сприяє формуванню позитивних якостей особистості, активно життєвої позиції учня в колективі та суспільстві в цілому. Успішність моделювання освітнього процесу з використанням культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди залежить і від того, наскільки повно актуалізуються всі зазначені функції культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди.

Окрім функцій культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди необхідно також враховувати той факт, що евристичні бесіди можна класифікувати. Зокрема, ми вважаємо, що **культурологічно зорієнтовані евристичні бесіди можна класифікувати за трьома критеріями**: 1) освітньою метою; 2) кількістю учасників культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди; 3) рівнем самостійності учасників. **За першим критерієм** ми розрізняємо культурологічно зорієнтовані евристичні бесіди, спрямовані на опанування основних видів діалогічних єдностей мікродіалогів та основних функціональних типів діалогів; **за другим** – парні та групові культурологічно зорієнтовані евристичні бесіди; **за третім** (згідно з рівнем розгорненості навчально-мовленнєвої ситуації) – керовані, спрямовані на вільні культурологічно зорієнтовані евристичні бесіди.

РОЗДІЛ III.
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДИКИ ВИКОРИСТАННЯ
ЕВРИСТИЧНИХ ПРИЙОМІВ З МЕТОЮ ОПАНУВАННЯ
КУЛЬТОРОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

3.1. Організація та проведення експерименту на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти

Дослідження особливостей організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти приймає теоретико-експериментальний характер і проводилося нами у два етапи.

На *теоретичному етапі* було визначено сферу і проблему дослідження; вивчалася психолого-педагогічна, методична література з даної теми; аналізувалася робота передових вчителів початкових класів у сфері використання евристичної бесіди на уроках іноземної мови для навчання культурологічних елементів в початковій школі; формулювалася гіпотеза та завдання дослідження.

Експериментальний етап був пов'язаний із тим, що на основі напрацьованої теоретичної інформації нами проводилося експериментальне дослідження, пов'язане з актуалізацією навчально-виховної, творчої діяльності та формуванням соціокультурної компетентності молодших школярів на основі використання евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти, вивчалася їхня ефективність і практична значущість.

Експеримент проводився в *три етапами*:

1. *Констатувальне дослідження* (січень-лютий 2025 р.), метою якого було:

- виявити вплив домінуювальних мотивів, що зумовлюють ставлення молодших школярів до вивчення англійської мови, а, зокрема, до використання евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти;

- з'ясувати труднощі, з якими зустрічаються вчителі та учні під час використання евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти;
- проаналізувати вплив методичного матеріалу евристичної бесіди на вивчення культури іншомовних країн у початкових класах.

Для цього ми провели опитування серед учнів та вчителів англійської мови.

2. Власне *формувальний експеримент* (березень-травень 2025 р.), в процесі якого здійснювалося використання культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди в навчанні іноземної мови.

3. *Узагальнювальний етап експерименту* (вересень 2025 р.) – основна увага спрямовувалася на теоретичний аналіз і узагальнення результатів експерименту, оформлення роботи та з'ясування подальших перспектив даної системи роботи.

При проведенні цього експерименту нами використовувались такі *методи дослідження*: спостереження; евристичні бесіди з учнями; анкетування; самостійні роботи.

Спостерігаючи за школярами, ми виявили індивідуальні риси кожного учня та їхні розумові можливості. Більша частина учнів (70%) показала високий рівень знань, 25% – середній і лише 5% – низький.

З метою визначення труднощів, які зустрічаються у вивченні англійської мови при застосуванні культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди у освітньому процесі, нами було проведено евристичну бесіду з учнями. Їм було запропоновано ряд запитань:

1. Як часто у вас виникають труднощі під час участі у евристичній бесіді на уроці англійської мови?
2. Яким чином ви намагаєтеся їх усунути?
3. Яка атмосфера на вашу думку потрібна для вдалого проведення евристичної бесіди?
4. Що найяскравіше запам'ятовується в ході евристичної бесіди?
5. На якому етапі уроку вам подобається брати участь в евристичній бесіді?

Отримані нами результати свідчать про те, що учні часто зіштовхуються з труднощами (60%), але не завжди намагаються повідомити вчителю про них. Найбільшою складністю для школярів було не розуміння завдання, котре вони мають виконувати. Учні доволі часто змінюють правила, і як результат евристична бесіда втрачала зміст. Щоб уникнути цього, вчителям потрібно було неодноразово пояснювати учням їхні завдання та пильно стежити за ходом евристичної бесіди. Проте, участь у евристичній бесіді подобається брати всім учням на будь-якому етапі уроку.

Щоб одержати більш чітку інформацію щодо застосування евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти, учням було запропоновано анкетування. Анкета містила такі запитання:

1) Як ви ставитесь до евристичної бесіди на уроках? (позитивно, негативно, нейтрально)

2) Чи варто проводити урок-евристичну бесіду? (так, ні, свій варіант)

3) З якою періодичністю повинні проводитися уроки-евристичні бесіди? (кожного уроку, раз на тиждень, раз на місяць, свій варіант)

4) Чи потрібна вам попередня підготовка до уроку-евристичної бесіди? (так, ні, свій варіант)

5) Яким видам евристичної бесіди ви надаєте перевагу (музичні, рольві, абеткові, фонетичні, евристична бесіда-подорож, свій варіант)

6) Чи цікаво вам вивчати культуру іншої країни за допомогою евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти? (так, ні, свій варіант)

Аналіз результатів анкети свідчить про те, що школярі ставляться до евристичної бесіди позитивно (90%), що і показали практичні заняття. Відповіді на друге запитання були однаковими у всіх учнів, адже, усі вважають доцільним і необхідним використання евристичної бесіди на уроках. Третє запитання викликало незначні розбіжності, оскільки більшість (80%) молодших школярів вважало, що уроки-евристичні бесіди повинні проводитися кожного уроку, а решта (19%) вважали, що такі уроки мають проводитися один раз на тиждень і

тільки один із учнів (1%) вважав, що уроки-евристичні бесіди повинні використовуватися не тільки при вивченні іноземної мови, але і при вивченні усіх інших предметів.

Відповіді на наступне запитання дали нам такі результати: більшість (95%) не воліють готуватися до уроку-евристичної бесіди і меншість (5%) надали перевагу попередній підготовці до даного уроку. Останнє запитання дало змогу визначити вподобання учнів, адже усі (100% молодших школярів) надали перевагу одному виду евристичної бесіди на уроках іноземної мови – евристична бесіда-подорож, яка повною мірою розкриває культурні особливості країни, мова якої вивчається.

Другим етапом експериментально-дослідної роботи був формувальний експеримент, метою якого було визначення ефективності проведення культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди порівняно із звичайними уроками.

Серед учнів експериментальне дослідження проводилося нами у 4-В та у 4-Б класі ЗОШ №15, міста Рівного. Експериментом було охоплено 54 учні – 28 в експериментальному та 26 учнів в контрольному. Основним завданням експерименту було перевірити ефективність використання культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди в навчанні іноземної мови. У першій групі (експериментальна “Е”) навчання відбувалось з використанням культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди. У другій групі (контрольна “К”) навчання відбувалось за традиційними методами і формами проведення уроків.

Треба зазначити, що обидві групи на початку експерименту мали приблизно однаково сформований рівень знань, навичок і вмінь з англійської мови. Крім того, нами проводилося спостереження за роботою учнів на заняттях, оцінювалися їхні відповіді за 12-бальною системою. Після вивчення зазначеної теми нами було проведено контрольну роботу за однаковим змістом. Для оцінки її результатів нами застосовувалися розроблені нами показники і критерії. У даному випадку ми визначали рівень досягнень учнями – високий (10-12 балів),

достатній (7-9 балів), середній (4-6 балів), низький (1-3 бали). Показники, за якими проводилося оцінювання, наведені у таблиці 3.1.

Завершальним етапом експериментально-дослідної роботи був контрольний експеримент, метою якого було визначення ефективності поведених уроків. Після проведених уроків, учням було запропоновано написати самостійні роботи. Аналізуючи результати проведених контрольних робіт та усні відповіді учнів ми визначили рівень досягнень учнів у процесі організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти.

3.2. Аналіз отриманих результатів особливостей організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти

В ході експериментального дослідження можна було чітко прослідкувати, що учні контрольного класу були не уважними і відвертали увагу інших, через що створювалися конфліктні ситуації, на вирішення яких втрачався час. В свою чергу, в експериментальному класі, особливо при проведенні евристичної бесіди-подорожі, діти були дуже активними, але дисципліна при цьому не порушувалася. Кожен із учнів був зацікавлений у тому, щоб зробити стільки завдань, скільки можливо. Важливо зазначити, що в ході уроку учні самостійно зуміли визначити лідера та справно працювати в колективі.

Отже основними об'єктами формувального експерименту були рецептивні та продуктивні навички та вміння говоріння, додатковим – особистісне зростання учня як суб'єкта освітнього процесу, його творчий підхід до вирішення різного роду завдань.

Отриманню інформації про те, що учням відомо про іноземні країни, їхню культуру (в контексті дитячої субкультури), сприяли спеціальні евристичні форми роботи над освітнім матеріалом, запланованим для цього уроку.

Таблиця 3.1

Результати проведеного експериментального дослідження оцінки особливостей організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти

Рівень досягнень учнів	I підгрупа (експериментальна “Е” 28 учнів)	II підгрупа (контрольна “К” 26 учнів)
ВИСОКИЙ	60 % (16 учнів)	27 % (7 учнів)
ДОСТАТНІЙ	30 % (9 учнів)	36 % (9 учнів)
СЕРЕДНІЙ	10 % (3 учні)	18 % (4 учні)
НИЗЬКИЙ	0 %	18 % (4 учні)

Наведені у таблиці 3.1 дані освітніх досягнень учнів експериментальної і контрольної груп переконливо свідчать про те, що використання нами культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди, за допомогою якої відбувалось вивчення культурологічних елементів, значною мірою впливають на підвищення ефективності опанованих молодшими школярами знань, вмінь і навичок. Особливо помітним стали розбіжності в досягненнях високого рівня соціокультурної компетентності молодших школярів. Так, в експериментальній групі високого рівня досягли 60% учнів, в контрольній групі на цей рівень вийшли лише 27% молодших школярів. Достатнього рівню знань, вмінь і навичок досягли лише 30% учнів експериментальної групи і 36% контрольної. На середній рівень вийшли 10% учнів експериментальної групи і 18% контрольної. У контрольній групі 18% учнів мають низький рівень знань, в той час як в експериментальній групі такі учні взагалі є відсутніми.

Таблиця 3.2

**Система критеріїв оцінки особливостей організації евристичної бесіди
на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти**

	ВИСОКИЙ	ДОСТАТНІЙ	СЕРЕДНІЙ	НИЗЬКИЙ
Лінгвокраїнознавчі знання	Високий рівень знань про специфіку країни, мова якої вивчається, особливості її історії,	Достатній прояв знань про устрій країни, про її історію та культуру.	Наявність знань про деякі факти з історії країни	Відсутність або дуже низький рівень знань про країну, її історію, географічне

	культури, географічного положення, тваринного та рослинного світу			положення тощо
Лінгвокраїнознавчі знання й уміння	Високий рівень володіння фоновими знаннями, знаннями про країну та її культуру, відомі усім жителям даної країни, вільне володіння фразеологізмами та знаннями основних особливостей соціокультурного розвитку країни, мова якої вивчається, уміння порівнювати ці особливості з явищами рідної культури і здійснювати свою мовленнєву поведінку відповідно до них	Достатній прояв сформованості і володіння фоновими знаннями, безеквівалентною лексикою та володіння фразеологізмами	Недостатній прояв всіх складових лінгвокраїнознавчої компетенції, досягнуті тільки мінімальні, необхідні для розмовного рівня лексичні одиниці	Відсутність усіх складових лінгвокраїнознавчої компетенції, не володіння або дуже низький рівень володіння фоновими знаннями та фразеологізмами
Соціолінгвістична знання	Здатність вільно використовувати правила делікатного та розмовного мовлення у спілкуванні, вміння	Достатня демонстрація формул мовленнєвого етикету, правил ввічливості та виразів	Незнання значної кількості інформації щодо мовленнєвого етикету, та	Серйозні недоліки щодо знання мовленнєвого етикету, значні помилки під час його

	використовувати і дотримувати маркери соціальних відносин, правила ввічливості, реєстри спілкування	народної мудрості	соціальних відносин	використання, відсутність знань про соціальні відносини

Крім того, нами експериментально доведено, що використання евристичних прийомів для вивчення культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди позитивно впливає і на створення сприятливого клімату у колективі, ініціативність, атмосферу невимушеності. На такому уроці панує емоційно-насичений контакт і взаємодопомога. Все це конче необхідно для успішної творчої співпраці, взаєморозуміння між членами колективу. Такі уроки створюють необхідні можливості для самореалізації кожного учня.

Саме під час проведення нетрадиційних уроків з використанням культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди нам вдалось досягти самих різних цілей методичного, педагогічного й психологічного характеру, які можна представити таким чином:

- формування елементів культурологічної системи знань учнів;
- здійснення контролю знань, навичок і вмінь учнів з певної теми;
- забезпечення ділової, робочої атмосфери, серйозного ставлення учнів до уроків, до вивчення англійської мови;
- мінімальна участь вчителя на уроці.

Гіпотеза нашого дослідження стосовно підвищення показників запам'ятовування культурологічного матеріалу при введенні у навчальний процес евристичних технологій була підтверджена, а значущість отриманих результатів була доведена завдяки високому рівню успішності молодших школярів. Так, можна з впевненістю сказати, що евристична бесіда є ефективним засобом навчання культурологічних елементів у молодшій школі.

Висновки до третього розділу

Дослідження особливостей організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти приймає теоретико-експериментальний характер і проводилося нами у два етапи.

На ***теоретичному етапі*** було визначено сферу і проблему дослідження; вивчалася психолого-педагогічна, методична література з даної теми; аналізувалася робота передових вчителів початкових класів у сфері використання евристичної бесіди на уроках іноземної мови для навчання культурологічних елементів в початковій школі; формулювалася гіпотеза та завдання дослідження.

Експериментальний етап був пов'язаний із тим, що на основі напрацьованої теоретичної інформації нами проводилося експериментальне дослідження, пов'язане з актуалізацією навчально-виховної, творчої діяльності та формуванням соціокультурної компетентності молодших школярів на основі використання евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти, вивчалася їхня ефективність і практична значущість.

Експеримент проводився в ***три етапами***:

1. ***Констатувальне дослідження*** (січень-лютий 2025 р.), метою якого було:

- виявити вплив домінуючих мотивів, що зумовлюють ставлення молодших школярів до вивчення англійської мови, а, зокрема, до використання евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти;
- з'ясувати труднощі, з якими зустрічаються вчителі та учні під час використання евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти;
- проаналізувати вплив методичного матеріалу евристичної бесіди на вивчення культури іншомовних країн у початкових класах.

Для цього ми провели опитування серед учнів та вчителів англійської мови.

2. Власне *формувальний експеримент* (березень-травень 2025 р.), в процесі якого здійснювалося використання культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди в навчанні іноземної мови.

3. *Узагальнювальний етап експерименту* (вересень 2025 р.) – основна увага спрямовувалася на теоретичний аналіз і узагальнення результатів експерименту, оформлення роботи та з'ясування подальших перспектив даної системи роботи.

При проведенні цього експерименту нами використовувались такі *методи дослідження*: спостереження; евристичні бесіди з учнями; анкетування; самостійні роботи.

Спостерігаючи за школярами, ми виявили індивідуальні риси кожного учня та їхні розумові можливості. Більша частина учнів (70%) показала високий рівень знань, 25% – середній і лише 5% – низький.

Отримані нами дані освітніх досягнень учнів експериментальної і контрольної груп переконливо свідчать про те, що використання нами культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди, за допомогою якої відбувалось вивчення культурологічних елементів, значною мірою впливають на підвищення ефективності опанованих молодшими школярами знань, вмінь і навичок. Особливо помітним стали розбіжності в досягненнях високого рівня соціокультурної компетентності молодших школярів. Так, в експериментальній групі високого рівня досягли 60% учнів, в контрольній групі на цей рівень вийшли лише 27% молодших школярів. Достатнього рівню знань, вмінь і навичок досягли лише 30% учнів експериментальної групи і 36% контрольної. На середній рівень вийшли 10% учнів експериментальної групи і 18% контрольної. У контрольній групі 18% учнів мають низький рівень знань, в той час як в експериментальній групі такі учні взагалі є відсутніми.

Крім того, нами експериментально доведено, що використання евристичних прийомів для вивчення культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди позитивно впливає і на створення сприятливого клімату у колективі, ініціативність, атмосферу невимушеності. На такому уроці панує емоційно-

насичений контакт і взаємодопомога. Все це конче необхідно для успішної творчої співпраці, взаєморозуміння між членами колективу. Такі уроки створюють необхідні можливості для самореалізації кожного учня.

Саме під час проведення нетрадиційних уроків з використанням культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди нам вдалось досягти самих різних цілей методичного, педагогічного й психологічного характеру, які можна представити таким чином:

- формування елементів культурологічної системи знань учнів;
- здійснення контролю знань, навичок і вмінь учнів з певної теми;
- забезпечення ділової, робочої атмосфери, серйозного ставлення учнів до уроків, до вивчення англійської мови;
- мінімальна участь вчителя на уроці.

ВИСНОВКИ

Евристична бесіда на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти – це певна ситуація, яка багаторазово повторюється і кожен раз у новому варіанті її презентації. У ході евристичної бесіди виникають запитання, які потім переходять у форму змагання. Бажання перемогти мобілізує думку учасників евристичної бесіди. Мовленнєве спілкування, яке охоплює не лише власне мовлення, а й жести, міміку тощо, у процесі проведення евристичної бесіди має чітко вмотивований характер. Для мови евристичної бесіди, попри деяку її запрограмованість, характерною є також спонтанність, оскільки перемога залежить від точної та швидкої реакції, правильних і дотепних відповідей. Тому евристична бесіда є невід’ємним елементом кожного уроку англійської мови в початкових класах і не протиставляється «головній», базовій його частині.

Мотивація евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти забезпечується її добровільністю, можливостями вибору і елементами змагання, задоволення потреб, самоствердження, самореалізації. До структури евристичної бесіди як діяльності особистості входять такі етапи:

- визначення мети евристичної бесіди;
- планування проведення евристичної бесіди;
- реалізації мети евристичної бесіди;
- аналіз результатів евристичної бесіди.

До структури евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти як процесу пізнавальної діяльності входять:

- ролі, які виконують учні;
- евристичні дії як засіб цих ролей;
- евристичне використання предметів, тобто заміна реальних речей ігровими, умовними;
- реальні відносини та взаємостосунки між учасниками евристичної бесіди;
- сюжет (зміст) – сфера дійсності, умовно відтворена у евристичній бесіді.

Евристична бесіда на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти – розумна, планомірна, підпорядкована відомим правилам система поведінки школяра в евристичній пізнавальній діяльності. Евристичні ситуації сприяють створенню особливого простору освітньої діяльності, у якому учень готується до розв'язання життєво-важливих проблем і реальних ускладнень.

Більшість евристичних бесід відрізняють такі характеристики:

- довільність виконання евристичних дій;
- творчий, суттєвою мірою імпровізований активний характер евристичної діяльності;
- емоційна піднесеність евристичної діяльності, суперництво, конкуренція;
- наявність прямих чи непрямих правил, що відображають зміст евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти, експлікують логічну й тимчасову послідовність розвитку евристичної діяльності;
- спонтанність;
- цілеспрямованість мовленнєвого впливу.

Показано, що евристична бесіда виконує такі найважливіші функції, класифікацію яких дали вчені:

- функція соціалізації;
- функція міжнаціональної комунікації;
- функція самореалізації дитини в евристичній бесіді як у парадигмі людської практики;
- комунікативна функція евристичної бесіди досить чітко ілюструє те, що евристична бесіда є комунікативною діяльністю, що дозволяє дитині увійти до реального контексту найскладніших людських комунікацій;
- діагностична функція;
- психотерапевтична функція;
- функція корекції;
- розважальна функція.

Евристичні бесіди для навчання англійської мови поділяються на **мовні та комунікативні за їхніми типами**. До мовних належать:

1. Лексично актуалізовані евристичні бесіди – спрямовані на відпрацювання лексичних одиниць, враховуючи їхні основні особливості.
2. Граматично актуалізовані евристичні бесіди – спрямовані на оволодіння граматиною англійської мови.
3. Фонетично актуалізовані евристичні бесіди – спрямовані на оволодіння специфікою мови та інтонацією англійської мови.
4. Орфографічно актуалізовані евристичні бесіди – спрямовані на опанування правопису вивченої лексики.
5. Творчо актуалізовані евристичні бесіди – сприяють подальшому розвитку мовленнєвих навиків та вмінь, дають можливості виявити самостійність у розв’язанні мовно-мисленнєвих задач, швидко реакцію в спілкуванні, максимальну мобілізацію мовленнєвих вмінь і навиків.

Запропоновано **авторську концепцію організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти**. Так, ми виділяємо **різновиди евристичної бесіди** на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти **за ступенем їхньої значимості**:

1. За функціями:

- **освітні евристичні бесіди** – сприяють розвитку загальних освітніх умінь та навичок, таких як пам’ять, увага, сприйняття інформація різної модальності; розвитку навичок володіння рідною та іноземною мовами;
- **виховні евристичні бесіди** – моделюють поведінку молодших школярів в ігрових моделях життєвих ситуаціях;
- **навчально-виховні евристичні бесіди** – сприяють оволодінню молодшими школярами іноземною мовою, враховуючи важливі аспекти виховання;
- **розважальні евристичні бесіди** – створюють найбільшою мірою сприятливу атмосферу на заняттях, перетворюючи урок на захоплюючу подорож;

- *комунікативні евристичні бесіди* – об'єднують учнів у єдиний колектив, допомагають встановленню емоційних контактів, сприяють формуванню навичок і умінь спілкування;

- *розвивальні евристичні бесіди* – сприяють гармонійному розвитку особистих якостей молодших школярів для активізації резервних можливостей психіки особистості молодших школярів.

2. За психічним впливом:

- *релаксаційні евристичні бесіди* – знімають емоційне напруження, викликане навантаженням на нервову систему під час навчання;

- *стимулюючі евристичні бесіди* – стимулюють процеси мислення, запам'ятовування, відтворення дійсності (імітаційні).

3. За дидактичною метою мовлення:

- *спрямовані на оволодіння монологічним мовленням*, тобто зв'язним безперервним висловлюванням однією особою, адресованої одному або кільком співрозмовникам;

- *спрямовані на оволодіння діалогічним мовленням*, тобто сприяють формуванню процесу розмови двох партнерів, який не планують наперед.

4. За ступенем введення до процесу уроку:

- *евристичні бесіди*, які використовуються на початковому етапі уроку; їхньою метою є введення дитини до іншомовної атмосфери;

- *евристичні бесіди*, спрямовані на введення нового для молодших школярів матеріалу;

- *евристичні бесіди*, спрямовані на закріплення нового матеріалу;

- *евристичні бесіди*, які вимагають вільного використання молодшими школярами вже знайомого матеріалу;

- *евристичні бесіди* для повторення навчального матеріалу.

5. За відтворенням дійсності:

- *освітні евристичні бесіди* – основні евристичні бесіди під час освітнього процесу; передають емоційну атмосферу на уроці, покликані спонукати учня до

активної пізнавальної діяльності на уроці іноземної мови через актуалізацію у молодших школярів когніцій та метакогніцій;

- *ділові евристичні бесіди* – проєктують майбутню професійну діяльність (лікаря, будівельника тощо);
- *рольові евристичні бесіди* – спрямовані на добровільне вживання в роль і використання реплік, слів, які найкращою мірою характеризують цю роль;
- *евристичні бесіди, організовані в формі уявлень* – покликані перенести учня в уявний світ, де він матиме змогу за допомогою іноземної мови відобразити власне свої почуття;
- *мистецькі евристичні бесіди* – спрямовані на оволодіння специфічною лексикою мистецтва;
- *евристичні бесіди-фантазії* – схожі на евристичні бесіди, організовані в формі уявлень, які допомагають учневі за допомогою іноземної мови завершити ту ситуацію, яка була запропонована вчителем.

6. Пізнавальні евристичні бесіди:

- *евристичні бесіди-знайомства* – відбувається перша зустріч учня з матеріалом, під час якої від молодшого школяра не вимагається його використання;
- *евристичні бесіди-дотики* – відбувається більш глибоке розуміння освітнього матеріалу;
- *евристичні бесіди-спроби* – спроби використати навчальний матеріал, пропустити його ніби «крізь себе»;
- *глибинні особистісно значущі евристичні бесіди* – вимагають володіння і можливості використання основного й додаткового навчального матеріалу.

7. За ініціативою:

- *евристичні бесіди, вигадані учнями* для відтворення дорослої життєдіяльності;
- *евристичні бесіди, вигадані дорослими для дітей*;
- *евристичні бесіди, вигадані дорослими для самих себе* для кращого розуміння світу дітей, їхнього оточення.

За нашою класифікацією евристичні бесіди поділяють на:

1. **Дієві евристичні бесіди** – найважливіший засіб в дошкільному і особливо в шкільному віці (на початковому етапі). Фахівці зазначають, що основні особливості рухомих ігор школярів приймають характер спілкування під час змагання, яке є творчим, колективним тощо. В них виявляється уміння молодших школярів діяти за команду і для команди в безперервно змінних умовах реалізації освітньої діяльності. Велике значення мають рухомі евристичні бесіди в етичному вихованні молодших школярів. Вони розвивають відчуття товариської солідарності, взаємодопомоги, відповідальності за дії один щодо одного.

2. **Сюжетно-рольові евристичні бесіди** (іноді їх називають сюжетними) займають особливе місце в етичному вихованні дитини. Вони приймають переважно колективний характер, бо відображають взаєностосунки людей в суспільстві. Підрозділяють їх на рольові, ігри-драматизації, режисерські. Сюжет можуть мати дитячі свята, карнавали, будівельно-конструкторські евристичні бесіди і евристичні бесіди з елементами виконання діяльності, що театралізуються. Тобто, така евристична бесіда наближується до **театралізованого дійства**. Основними компонентами евристичної бесіди є тема, зміст, уявна ситуація, сюжет і роль.

Не так давно з'явилися, фактично з 2020 р., коли була епідемія COVID-19, і все більшою мірою активно використовуються в навчанні он-лайн евристичні бесіди.

3. **Он-лайн евристичні бесіди** мають перевагу перед іншими формами бесід: вони наочно демонструють рольові способи розв'язання евристичних задач, наприклад, в динаміці представляють результати сумісних дій і спілкування персонажів, їхні емоційні реакції за умов успіху і невдач, що в реальному житті досить важко собі уявити. Зразком такої евристичної бесіди можуть стати народні казки і твори народного фольклору. Всі комп'ютерні програми для дітей, які використовуються в он-лайн евристичних бесідах, повинні бути позитивно етично спрямованими, містити елементи новизни, але у жодному випадку не повинні бути агресивними і жорстокими.

4. *Дидактичні евристичні бесіди* розрізняються з урахуванням повчального або навчального змісту, з урахуванням змісту пізнавальної діяльності дітей, ігрових діяч і правилах, організації взаємостосунків дітей, а також із урахуванням неабиякої ролі вчителя. Перераховані ознаки є властивими для будь-якої евристичної бесіди, але в одних бесідах деякі ознаки постають більшою мірою виразно, а в інших бесідах вони є імпліцитними, тобто прихованими.

Ми вважаємо, що умовно можна виділити декілька *підвидів дидактичних евристичних бесід*, згрупованих по виду діяльності учнів:

- евристичні бесіди, організовані під час подорожі;
- евристичні бесіди-доручення;
- евристичні бесіди-припущення;
- евристичні бесіди-загадки;
- евристичні бесіди-діалоги;
- евристичні бесіди-ігри.

Евристичні бесіди, організовані під час подорожі, мають схожість з казкою, її розвитком, чудесами. Евристичні бесіди, організовані під час подорожі, відображують реальні факти або події, але зазвичай розкриваються через незвичайне, просте імпліковане через загадкове, важке – через переборне, необхідне – через цікаве. Все це відбувається в евристичній бесіді, в ігрових діяч, стає досить-таки близьким для дитини, приносить йому радість. Мета евристичної бесіди, організованої під час подорожі – посилити враження на співрозмовника, додати пізнавальному змістові евристичної бесіди дещо казкової незвичності, звернути увагу дітей на те, що знаходиться поряд, але не помічається ними. Евристичні бесіди, організовані під час подорожі, загострюють увагу співрозмовників, актуалізує спостережливність молодших школярів, фасилітує їх до осмислення ігрових задач, полегшує подолання молодшими школярами суттєвих труднощів і сприяє досягненню дітьми успіху. Саме це викликає неабиякий інтерес і активну участь молодших школярів в розвитку сюжетної евристичної бесіди, збагачення ігрових дій,

прагнення оволодіти правилами організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти і отримати її результат: вирішити певну задачу, дещо дізнатися, чомусь навчитися.

Евристичні бесіди-доручення мають ті ж самі структурні елементи, що і евристичні бесіди, організовані під час подорожі, але за своїм змістом вони є більш простими і за тривалістю більшою мірою короткими. В основі евристичної бесіди-доручення покладені дії з предметами, іграшками, словесні доручення. Евристична задача і евристичні дії в евристичних бесідах-дорученнях засновані на пропозиції щось зробити: «Help Mary to find her friends», «Check Tom's home task».

Евристичні бесіди-припущення актуалізуються за допомогою запитань або тверджень: «What would be...?» або «What would I do...», «Who will be my friend?» та ін. Іноді початком такої евристичної бесіди-припущення може бути певний малюнок. Дидактичний зміст евристичної бесіди-припущення полягає в тому, що перед дітьми ставиться певна задача і створюється окрема евристична ситуація, що вимагає осмислення виконання молодшим школярем подальшої дії. Евристичні бесіди-припущення закладені в самій назві «What would be...?» або «What would I do...». В цьому плані евристичні бесіди-припущення визначаються задачею і вимагають від дітей доцільної передбачуваної дії відповідно до поставлених вчителем умов або створених на уроці евристичних за змістом обставин.

Евристичні бесіди-загадки. Такі бесіди використовуються для перевірки знань молодших школярів, їхньої винахідливості. Загадування і відгадування, розглядаються нами як вид **повчальної евристичні бесіди-загадки**. Основною ознакою загадки є ніби так званий хитромудрий опис, який повинен розшифрувати (відгадати і довести).

Евристичні бесіди-діалоги. В основі такої евристичної бесіди знаходиться спілкування педагога з дітьми, дітей з педагогом і дітей один з одним. Це спілкування має особливий характер діалогічного навчання і ідіалогічної діяльності дітей. В евристичних бесідах-діалогах вчитель часто розпочинає

евристичність ніби не від себе, а від імені близького для дітей персонажа, і тим самим не тільки зберігає ігрове спілкування за своєю суттю, але й посилює радість молодших школярів, бажання повторити евристичні бесіди-діалоги ще раз й ще раз.

Наступними є *евристичні бесіди-ігри*. Вони приховують в своєму змістові неабияку небезпеку посилення прийомів прямого навчання та здійснення освітньої діяльності. Значення евристичної бесіди-ігри вкладено в змісті сюжету-теми гри, у піднесеному стані інтересу до тих або інших аспектів певного об'єкту вивчення, відображеного в грі. Пізнавальний зміст евристичної бесіди-гри не знаходиться ніби «на поверхні» розв'язання задачі: його потрібно знайти, здобути, зробити певне відкриття і в результаті цього щось взнати.

Сформульовано *види емоційного стимулювання* під час організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти:

1. Евристичне завдання можна пропонувати школярам як деякий відпочинок.
2. Евристичне завдання пропонується школярам таким чином, ніби не планується педагогом заздалегідь (евристична бесіда-імпровізація).
3. Евристичне завдання вводиться під час проведення евристичної бесіди з прив'язкою до конкретної ситуації, кожного конкретного учня,
4. Під час проведення евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти вчитель постійно підбадьорює учнів.
5. У рольових завданнях евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти педагог використовує “персонажні” або персоніфіковані ролі.
6. Переможців евристичної бесіди-змагань вітає цілий клас.
7. Переможці евристичної бесіди не забуваються, їх можна залучити як експертів в інших евристичних бесідах або під час виникнення суперечки.

Евристична бесіда не лише створює виключно позитивні емоції, а й сама по собі потребує попереднього емоційного настрою учнів. Його можна створити

штучно, наприклад, за допомогою жартів. Якщо учні стомляться, пропозиція вчителя взяти активну участь у евристичній бесіді може викликати у школярів негативну реакцію.

В роботі нами запропоновано базові принципи організації та проведення культууро зорієнтованої бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти.

По-перше, ми чітко визначили, яка саме культура буде знаходитися в сфері підвищеної уваги під час організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти (чи слід давати учням лише країнознавчий матеріал, або ж звертати увагу на поведінкову культуру).

По-друге, ми врахували наявні умови організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти для оволодіння учнями іншомовною культурою.

По-третє, ми визначили роль і місце рідної (національної) культури у процесі оволодіння культурою інших країн, мови яких вивчаються.

Зазначено, що під ситуативно-моделюючою евристичною бесідою ми розуміємо *культурологічно зорієнтовану евристичну бесіду*, яка навчає норм спілкування, забезпечує оволодіння тими комунікативними одиницями, які необхідні під час перевтілення учня у представника певної соціальної групи, професії тощо.

В свою чергу, ми вважаємо, що *культурологічно зорієнтована евристична бесіда* – це перш за все, евристична діяльність. Як навчаюча або дидактична евристична бесіда, вона поєднує в собі характеристики ігрової та освітньої евристичної діяльності. У навчанні іншомовного усного мовлення культурологічно зорієнтована евристична бесіда є насамперед мовленнєвою евристичною діяльністю учнів, в ході якої учні програють різноманітні соціальні та міжособистісні ролі та ситуації тої чи іншої культури. В даний час ідея використання культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди отримала підкріплення з боку теорії, яка приймає назву „теорія ролей”, що розроблена соціологами та соціопсихологами. Прибічники цієї теорії стверджують, що

зв'язок особистості з навколишнім середовищем виявляється в тому, що особистість виконує декілька соціальних ролей: наприклад, в сім'ї – роль одного з батьків, поза сім'єю – роль вчителя, лікаря і т.д. Ці ролі у суспільстві визначають мовну/немовну поведінку людини. Від людини в ролі батьків очікують, що вона буде брати участь у вихованні дітей, у ролі ж лікаря – піклуватись про здоров'я пацієнтів і т.д.

Отже, ми виокремили **освітні можливості культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди:**

1. Культурологічно зорієнтовану евристичну бесіду можна розцінювати як модель спілкування, адже вона імітує евристичну діяльність в істотних характеристиках та в ній, як і в житті, перетинається мовленнєва та немовленнєва поведінка партнерів по спілкуванню.

2. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда має великі можливості мотиваційно-спонукального характеру.

3. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда передбачає посилення особистісної причетності молодших школярів до усього, що діється. Учень входить до навчальної евристичної ситуації, хоча і не через своє власне „Евристичне Я”, але через „Евристичне Я” відповідної ролі і виявляє велику зацікавленість до певного персонажу, якого молодший школяр грає.

4. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда сприяє розширенню асоціативної бази під час опанування та засвоєння мовного матеріалу, адже і освітня ситуація базується на зразок театральних п'єс, що передбачає опис атмосфери, характеру діючих осіб і відносин між ними. Під кожною реплікою мається на увазі певна парадигмальна модель змодельованої культурологічної дійсності.

5. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда великою мірою сприяє формуванню навчального співробітництва та партнерства. Адже й виконання евристичної діяльності передбачає охоплення мікрогрупи учнів, котрі повинні налагоджено взаємодіяти, виконувати жести, німі, але експресивні дії, якщо вони відповідають освітнім ситуаціям, заохочуються всією мікрогрупою молодших

школярів. В результаті учням з більш слабкою підготовкою вдається подолати сором, невпевненість і згодом повністю долучитись до культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди.

6. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда має освітнє значення. Учні, хоча й у елементарній формі, знайомляться з технологією організації евристичної бесіди з елементами театралізованого дійства. Вчитель повинен спонукати молодших школярів перейматись простим реквізитом здійснення евристичної діяльності. При цьому вчителем схвалюється будь-яка думка, точка зору, адже в умовах здійснення освітньої діяльності можливості в цьому відношенні є доволі обмеженими, а для винахідливості відкриваються великі простори та парадигмальні передумови.

Саме ж перевтілення молодших школярів сприяє розширенню психологічного діапазону, розумінню інших людей. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда має неабиякі можливості в практичному і виховному відношеннях. Вона сприяє суттєвому розширенню сфери спілкування. Це передбачає попереднє засвоєння мовного матеріалу в тренувальних вправах і розвиток відповідних навиків, котрі дозволяють учням сконцентруватись на змістовому боці культури спрямованого висловлювання. Тому культурологічно зорієнтованій евристичній бесіді слід відводити достойне місце на всіх етапах роботи над темою, яка ставиться вчителем під час організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти.

Ми приділяємо особливу увагу *структурі культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди* та наголошуємо на її важливості у моделюванні евристичних ситуацій в освітньому процесі. Зокрема, ми виокремлюємо такі компоненти культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди:

- 1) ролі молодших школярів в культурологічно зорієнтованій евристичній бесіді;
- 2) навчально-мовленнєва ситуація культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди;

3) рольові дії молодших школярів в культурологічно зорієнтованій евристичній бесіді.

Отже, основними вимогами до *структури культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди* ми вважаємо:

1. Ролі, які учні програються молодшими школярами на уроці, можуть бути соціальними та міжособистісними. Перші зумовлюються місцем індивіда в систем об'єктивних соціальних відносин (професійних, соціально-демографічних), другі – місцем індивіда в системі міжособистісних взаєминостосунків (лідер, товариш, суперник та ін.). Добирати соціальні ролі для навчання діалогічного мовлення слід таким чином, щоб формувати в учнів активну життєву позицію, кращі людські якості: почуття колективізму, взаємодопомоги, милосердя, співчуття тощо.

2. Навчально-мовленнєва евристична ситуація є засобом організації культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди. З розвитком діалогічного мовлення учнів ступінь розгортання в мовленні кожного з компонентів навчально-мовленнєвої ситуації може бути зі сторони: 1) суб'єкта евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти; 2) об'єкта (предмета розмови) евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти; 3) ставлення суб'єкта до предмета розмови в евристичній бесіді на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти; 4) умови мовленнєвого акту в евристичній бесіді на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти.

В розділі наведено *приклади вправ для різних рівнів навчально-мовленнєвої ситуації в культурологічно зорієнтованій евристичній бесіді*.

Зазначено, що різновидом *контрольованої культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди* є *імітаційно-моделююча культурологічно зорієнтована евристична бесіда*, побудована на основі текстового матеріалу. У цьому випадку після ознайомлення з текстом вчитель може запропонувати одному з учнів зіграти роль будь-якого персонажа з тексту, а іншим учням – взяти в нього інтерв'ю. Причому учні-репортери можуть ставити не тільки запитання,

відповіді на які містяться в тексті, але й будь-які інші, що їх цікавлять, а учень, який виконує роль персонажа, може виявити свою фантазію, відповідаючи на запитання. Як і в першому випадку, вчитель може давати інструкцію і допомагати учням, які навчаються в ході культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди.

Що стосується *вільної культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди*, то ми переконані, що проводячи її самі учні повинні вирішувати, яку лексику їм слід використовувати і як будуть розвиватись події. Вчитель називає тему культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди, а потім просить учнів створити різноманітні ситуації, які торкаються різних аспектів даної теми. Вчитель може розділити клас на окремі мікрогрупи, запропонувати кожній мікрогрупі обрати певну ситуацію і дати час на підготовку до культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди. При цьому, якщо буде потрібно, слід обговорити, що може бути складно стосовно окремої підібраної ситуації, чи слід допомогти молодшим школярам якимось іншим чином.

На нашу думку, культурологічно зорієнтована евристична бесіда є явищем поліфункціональним, і тому важливим є те, що потрібно приділяти увагу функціям культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди для подальшого ефективного моделювання освітнього процесу на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої освіти. У освітньому процесі з іноземної мови ми виокремлюємо такі **функції культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди**: освітню, мотиваційно-актуалізуючу, орієнтувальну, компенсаторну, виховну. Культурологічно зорієнтована евристична бесіда виконує **освітню функцію**, оскільки вона постає як особливою вправою, метою якої є оволодіння навичками і вмінням діалогічного мовлення в умовах міжособистісного спілкування. культурологічно зорієнтована евристична бесіда реалізує **мотиваційно-актуалізуючу функцію**, тому що вона приводить в дію механізми мотивації особистості. Як модель міжособистісного спілкування, вона викликає потребу в ньому, стимулюючи інтерес учнів до участі в іншомовному спілкуванні. **Орієнтувальна функція** культурологічно зорієнтованої

евристичної бесіди виявляється в тому, що вона орієнтує учнів на планування власної мовленнєвої поведінки і передбачення поведінки співрозмовника, розвиває вміння оцінювати вчинки (свої та інших). **Компенсаторна функція** культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди означає, що культурологічно зорієнтована евристична бесіда дає змогу розв'язувати протиріччя, що виникають між потребою учня виконати мовленнєву дію і неможливістю здійснити операції, що вимагає дана дія. Завдяки розширенню контексту евристичної діяльності учнів враховується їхнє прагнення виглядати дорослими, задовольняються нездійснені раніше бажання. **Виховна функція** культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди реалізується завдяки тому, що через культурологічно зорієнтовану евристичну бесіду забезпечується всебічний вплив вчителя на учнів. культурологічно зорієнтована евристична бесіда сприяє формуванню позитивних якостей особистості, активно життєвої позиції учня в колективі та суспільстві в цілому. Успішність моделювання освітнього процесу з використанням культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди залежить і від того, наскільки повно актуалізуються всі зазначені функції культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди.

Окрім функцій культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди необхідно також враховувати той факт, що евристичні бесіди можна класифікувати. Зокрема, ми вважаємо, що **культурологічно зорієнтовані евристичні бесіди можна класифікувати за трьома критеріями**: 1) освітньою метою; 2) кількістю учасників культурологічно зорієнтованої евристичної бесіди; 3) рівнем самостійності учасників. **За першим критерієм** ми розрізняємо культурологічно зорієнтовані евристичні бесіди, спрямовані на опанування основних видів діалогічних єдностей мікродіалогів та основних функціональних типів діалогів; **за другим** – парні та групові культурологічно зорієнтовані евристичні бесіди; **за третім** (згідно з рівнем розгорненості навчально-мовленнєвої ситуації) – керовані, спрямовані на вільні культурологічно зорієнтовані евристичні бесіди.

Як свідчать наші спостереження за освітнім процесом організації евристичної бесіди на уроках іноземної мови в сучасних закладах середньої

освіти, характер навчально-мовленнєвої ситуації в освітньому процесі змінюється поступово, відповідно до набутих учнем діалогічних вмінь. Навчально-мовленнєві ситуації можуть подаватися на трьох рівнях, коли: 1) розкриваються всі чотири згадані вище компоненти (парадигмальна навчально-мовленнєва ситуація); 2) пропонуються реальні обставини та взаємостосунки між комунікантами (через розподіл ролей), і при цьому мовленнєвий стимул (комунікативне завдання) є менш обґрунтованим і суттєвим; 3) реальні обставини і мовленнєвий стимул подаються у найзагальнішому вигляді, а взаємостосунки між партнерами учні встановлюють самі (самостійний вибір ролей).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна програма «Вчитель» від 28.03.2002 р. № 379 (2002 р.). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/379-2002-п#Text>
2. Adachi, P. & Willoughby, T. (2015). Interpreting effect sizes when controlling for stability effects in longitudinal autoregressive models: Implications for psychological science. *European Journal of Developmental Psychology, 12(1)*, 116–128. <https://doi.org/10.1080/17405629.2014.963549>.
3. Alderson, J. C., Nieminen, L. & Huhta, A. (2016). Characteristics of weak and strong readers in a foreign language. *The Modern Language Journal, 100(4)*, 853–879. <https://doi.org/10.1111/modl.12367>.
4. Arrington, C.N., Kulesz, P.A., Francis, D.J., Fletcher, J.M. & Barnes, M.A. (2014). The contribution of attentional control and working memory to reading comprehension and decoding. *Scientific Studies of Reading, 18(5)*, 325–346. <https://doi.org/10.1080/10888438.2014.902461>.
5. Astle, D. & Scerif, G. (2011). Interactions between attention and visual short-term memory (VSTM): What can be learnt from individual and developmental differences? *Neuropsychologia, 49*, 1435–1445. <https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2010.12.001>.
6. Berninger, V.W. & Abbott, R.D. (2010). Listening comprehension, oral expression, reading comprehension, and written expression: Related yet unique language systems in grades 1, 3, 5, and 7. *Journal of Educational Psychology, 102(3)*, 635–651. <https://doi.org/10.1037/a0019319>.
7. Bucci, W., Maskit, B. & Murphy, S. (2016). Connecting emotions and words: The referential process. *Phenomenology and the Cognitive Sciences, 15(3)*, 359–383. <https://doi.org/10.1007/s11097-015-9417-z>.
8. Carhart-Harris, R.L., Leech, R., Hellyer, P.J., Shanahan, M., Feilding, A., Tagliazucchi, E., Chialvo, D.R., & Nutt, D. (2014). The entropic brain: a theory of conscious states informed by neuroimaging research with psychedelic drugs. *Front. Hum. Neurosci, 8* (20). doi: 10.3389/fnhum.2014.00020

9. Chen, J. (2016). *The Entropy Theory of Mind*. In: The Unity of Science and Economics. Springer, New York, NY
10. Cheng, Y., Zhang, J., Wu, X., Liu, H. & Li, H. (2016). Cross-lagged relationships between morphological awareness and reading comprehension among Chinese children. *Frontiers in Psychology*, 7, 1379. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01379>.
11. Conners, F.A. (2009). Attentional control and the simple view of reading. *Reading and Writing*, 22, 591–613. <https://doi.org/10.1007/s11145-008-9126-x>.
12. Cover, T. & King, R. (1978). A convergent gambling estimate of the entropy of English. *Information Theory, IEEE Transactions on.*, 24 (4), 413–421.
13. Cui, G., Wang, Y. & Zhong, X. (2021). The Effects of Suprasegmental Phonological Training on English Reading Comprehension: Evidence from Chinese EFL Learners. *Journal of Psycholinguist Research*, 50(2), 317–333. <https://doi.org/10.1007/s10936-020-09743-2>.
14. Dale, R. & Duran, N.D. (2011). The cognitive dynamics of negated sentence verification. *Cognitive Science*, 35(5), 983–996.
15. Drigas, A. & Karyotaki, M. (2017). Attentional control and other executive functions. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 12(3), 219–233. <https://doi.org/10.3991/ijet.v12i03.6587>.
16. Dubovyk, Svitlana H., Mytnyk, Alexander Ya., Mykhalchuk, Nataliia O., Ivashkevych, Ernest E. & Hupavtseva, Nataliia O. (2020). Preparing Future Teachers for the Development of Students' Emotional Intelligence. *Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment*, 8(3), 430–436. <https://doi.org/10.6000/2292-2598.2020.08.03.20>.
17. Dubovyk, Svitlana H., Mytnyk, Alexander Ya., Mykhalchuk, Nataliia O, Rashkovska, Ilona V. & Nabochuk, Alexander Yu. (2022). Training teachers to teach social competence to younger pupils. *Astra Salvensis*, 22(1), 457 – 470. <https://astrasalvensis.eu/?mdocs-file=2481>

18. Ehri, L.C., Nunes, S.R., Willows, D.M., Schuster, B.V., Yaghoub-Zadeh, Z. & Shanahan, T. (2001). Phonemic awareness instruction helps children learn to read: Evidence from the National Reading Panel's meta-analysis. *Reading Research Quarterly*, 36, 250–287. <https://doi.org/10.1598/RRQ.36.3.2>.
19. El-Zawawy, A.M. (2021). On-Air Slips of the Tongue: A Psycholinguistic-Acoustic Analysis. *Journal of Psycholinguist Research*, 50(3), 463–505. <https://doi.org/10.1007/s10936-020-09755-y>.
20. Engle, R. W. (2002). Working memory capacity as executive function. *Current Directions in Psychological Science*, 11, 19–23. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.00160>.
21. Falé, I., Costa, A. & Luegi, P. (2016). Reading aloud: Eye movements and prosody. *Speech Prosody*, 169. <https://doi.org/10.21437/SpeechProsody.2016-169>.
22. Foucault, M. (1972). *Archaeology of knowledge and the discourse on language*. New York : Pantheon.
23. Gathercole, S.E., Pickering, S.J., Ambridge, B. & Wearing, H. (2004). The structure of working memory from 4 to 15 years of age. *Developmental Psychology*, 40(2), 177–190. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.40.2.177>.
24. Greco, M., Canal, P., Bambini, V. & Moro, A. (2020). Modulating “Surprise” with Syntax: A Study on Negative Sentences and Eye-Movement Recording. *Journal of Psycholinguist Research*, 49(3), 415–434. <https://doi.org/10.1007/s10936-020-09691-x>.
25. Guevara Erra, R., Mateos, D.M., Wennberg, R., Perez, & Velazquez, J.L. (2016). Statistical mechanics of consciousness: maximization of information content of network is associated with conscious awareness. *Phys. Rev. E*. 94 (052), 402. doi: 10.1103/PhysRevE.94.052402
26. Hamedi, S.M. & Pishghadam, R. (2021). Visual Attention and Lexical Involvement in L1 and L2 Word Processing: Emotional Stroop Effect. *Journal of Psycholinguist Research*, 50(3), 585–602. <https://doi.org/10.1007/s10936-020-09709-4>.

27. Hogan, T.P., Adlof, S.M. & Alonzo, C.N. (2014). On the importance of listening comprehension. *International Journal of Speech-Language Pathology*, 16(3), 199–207. <https://doi.org/10.3109/17549507.2014.904441>.
28. Jacqueline Lubin, Edward A. Polloway (2016). Mnemonic Instruction in Science and Social Studies for Students with Learning Problems: A Review. *Learning Disabilities. A Contemporary Journal*, 14(2), 207–224.
29. Jung, C.G. (1923). *Psychological types; or, The psychology of individuation*. London : Paul, Trench, Trubner.
30. Jung, C.G. (1969a). Archetypes and the Collective Unconscious [sic], *Collected Works of C.G. Jung* (Vol. 9, Part 1), Princeton, N.J. : Princeton University Press.
31. Jung, C.G. (1969b). Aion: Researches into the Phenomenology of the Self, *Collected Works of C.G. Jung* (Vol. 9, Part 2), Princeton, N.J. : Princeton University Press.
32. Jung, C.G. (1971). Psychological Types, *Collected Works of C.G. Jung* (Vol. 6), Princeton, N.J. : Princeton University Press.
33. Lacan, J. (1966). The Insistence of the Letter in the Unconscious. *Yale French Studies*, 36/37, 112–147.
34. Mateos, D.M., Guevara Erra, R., Wennberg, R. & Perez Velazquez, J.L. (2018). Measures of entropy and complexity in altered states of consciousness. *Cogn Neurodyn.*, 12 (1), 73–84. doi: 10.1007/s11571-017-9459-8
35. McCarthy, M. & O'Dell, F. (2017). *English Vocabulary in Use*. Fourth Edition. Cambridge: Cambridge University Press. 188 p.
36. Murphy, S., Melandri, E. & Bucci, W. (2021). The Effects of Story-Telling on Emotional Experience: An Experimental Paradigm. *Journal of Psycholinguist Research*, 50(1), 117–142. <https://doi.org/10.1007/s10936-021-09765-4>.
37. Mykhalchuk, N. & Bihunova, S. (2019). The verbalization of the concept of “fear” in English and Ukrainian phraseological units. *Cognitive Studies / Études cognitives*, 19, 11. Варшава (Польша). <https://doi.org/10.11649/cs.2043>.

38. Mykhalchuk, N.O. & Ivashkevych, E.E. (2019). Psycholinguistic Characteristics of Secondary Predication in Determining the Construction of a Peculiar Picture of the World of a Reader. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика: зб. наук. праць. Серія: Психологія*, 25(1), 215–231. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. 444 с. DOI: 10.31470/2309-1797-2019-25-1-215-231
39. Mykhalchuk, Nataliia & Ivashkevych, Ernest (2021). The empirical research of understanding contemporary poetry by future philologists. *Social Science Research Network (SSRN)*. <https://ssrn.com/abstract=3912159>.
40. Mykhalchuk, H.O. & Kryshevych, O. (2019). The peculiarities of the perception and understanding of Sonnets written by W.Shakespeare by the students of the Faculty of Foreign Languages. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика: зб. наук. праць. Серія: Психологія*, 26(1), 265–285. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. 402 с. DOI: 10.31470/2309-1797-2019-26-1-265-285
41. Mykhalchuk, Nataliia & Khupavsheva, Natalia (2020). Facilitation of the Understanding of Novels by Senior Pupils as a Problem of Psycholinguistics. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика: зб. наук. праць. Серія: Психологія*, 28(1), 214–238. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. 444 с. DOI: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2020-28-1-214-238>
42. Mytnyk, Alexandr, Matvienko, Olena, Guraliuk, Andrii, Mykhalchuk, Nataliia & Ivashkevych, Ernest (2021). The development of constructive interaction skill as a component of social success of junior pupil. *Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija. Proceedings of the International Scientific Conference, II*, 387–401. Vilnius (Lithuania). <https://doi.org/10.17770/sie2021vol2.6406>.
43. Mykhalchuk, Nataliia, Levchuk, Pavlo, Ivashkevych, Ernest, Yasnohurska, Liudmyla & Cherniakova, Olena (2021). Psycholinguistic specifics of understanding by Ukrainian students the principles of nomination of linguocultural models “clothing” in English and Ukrainian.

- Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика*, 29(2), 195–237. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. DOI: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2021-29-2-195-237>
44. Mykhalchuk, Natalia, Bihunova, Svitozara, Fridrikh, Alla, & Vietrova, Iryna (2021). The cross-cultural understanding of metaphors in the information technology sphere. *Cognitive Studies | Études cognitives*, 2021(21), 24–75. <https://doi.org/10.11649/cs.2475>
45. Mykhalchuk, Nataliia, Ivashkevych, Ernest, Nohachevska, Inna, Nabochuk, Alexander & Voitenko, Oksana (2021). Psycholinguistic Mechanisms of Understanding Contemporary Poetry by Future Philologists. *PSYCHOLINGUISTICS*, 30(1), 139–179. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2021-30-1-139-179>. Retrieved from <https://psycholing-journal.com/index.php/journal/article/view/1205>
46. Mykhalchuk, Nataliia, Zlyvko, Valeriy, Lukomska, Svitlana, Nabochuk, Alexander & Khrystych, Nina (2022). Psycholinguistic paradigm of the Medical staff – Patients communicative interaction in the conditions of COVID-19 in Ukraine and Scotland. *PSYCHOLINGUISTICS*, 31(1), 92–117. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2022-31-1-92-117>. Retrieved from <https://psycholing-journal.com/index.php/journal/issue/view/43>
47. Onufriieva, L. & Ivashkevych, Ed. (2021). The development of learner's autonomy by the way of the formation of social intelligence. *Zbirnyk naukovykh prats «Problemy suchasnoi psykholohii» [Collection of scientific issues "Problems of modern Psychology"]*, 51, 9–32. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2021-51.9-32>
48. Onufriieva, L. & Ivashkevych, Ed. (2021). Contemporary approaches to the problem of the development of cognitive activity of pupils according to the ways of managing the young learner's classroom. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"*, 52, 61–83. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2021-52.61-83>

49. Pepperell, R. (2018). *Consciousness and integrated energy differences in the brain*. arXiv:1804.10508
50. Pimperton, H. & Nation, K. (2010). Suppressing irrelevant information from working memory: Evidence for domain-specific deficits in poor comprehenders. *Journal of Memory and Language*, 62(4), 380–391. <https://doi.org/10.1016/j.jml.2010.02.005>.
51. Phani Krishna, P., Arulmozi, S., Shiva Ram, M. & Mishra, R. Kumar (2020). Sensory Perception in Blind Bilinguals and Monolinguals. *Journal of Psycholinguist Research*, 49(4), 631–639. <https://doi.org/10.1007/s10936-020-09689-5>.
52. Rezaei, A. & Mousanezhad Jeddi, E. (2020). The Contributions of Attentional Control Components, Phonological Awareness, and Working Memory to Reading Ability. *Journal of Psycholinguist Research*, 49(1), 31–40. <https://doi.org/10.1007/s10936-019-09669-4>.
53. Shiva Ram, M., Bhardwaj, R. & Phani Krishna, P. (2017). Psychological pleasure in reading and visual cognition under colour luminance: A psycholinguistic approach). *Psychology Cognitive Science Open Journal*, 3(4), 110–115. <https://doi.org/10.17140/PCSOJ-3-132>.
54. Saussure, F.(1959). *Course in general linguistics*. New York, Philosophical Library.
55. Scrimali, T. (2008). *Entropy of mind and negative entropy. A cognitive and complex approach to schizophrenia and its therapy*. London : Karnac Books.
56. Shannon, C.E., & Weaver, W. (1949). *The Mathematical Theory of Communication*. Univ of Illinois Press.
57. Shannon, C.E. (1951). Prediction and entropy of printed English. *Bell Systems Technical Journal*, 30, 50–64.
58. Shymko, V.A. (2016). Systemic localisation of the object in psychological research: structural and ontological visualization. *Bulletin of Kiev Taras Shevchenko University*, 1 (34), 47–51. [in Ukrainian]. <http://miljournals.knu.ua/index.php/visnuk/article/viewFile/19/15>

59. Shymko, V. (2018a). In Pursuit of the Functional Definition of a Mind: The Inevitability of the Language Ontology. *Psycholinguistics*, 23(1), 327–346. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1211593>
60. Shymko, V.A. (2018b). Object field of organizational culture: methodological conceptualization. *International Journal of Organizational Analysis*, 26, 4.
61. Tao, Y. (2018). Boltzmann machine with self-referential entropy. Doi:10.13140/RG.2.2.33014.91203.
62. Vasilyuk, F. (1991). *The Psychology of Experiencing*. Publisher : Harvester Wheat sheaf.
63. Whittier, John Greenleaf (2021). Selected poems. Ed. by Brenda Wineapple. <https://www.loa.org/books/209-selected-poems>.
64. Witkin, H.A. (1974). Psychological differentiation. Studies of development. N.Y.
65. Wong, Y.K. (2021). Developmental Relations Between Listening and Reading Comprehension in Young Chinese Language Learners: A Longitudinal Study. *Journal of Psycholinguist Research*, 50(2), 261–273. <https://doi.org/10.1007/s10936-018-9619-y>.
66. Wong, Y.K. (2017). Role of decoding competence in the Chinese reading comprehension development of ethnic minority students in Hong Kong. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. <https://doi.org/10.1080/13670050.2017.1329273>.